

به نام خدا

سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان

مدیریت آموزش و پرورش شهرستان کاشان

دیرستان حاج عباس کریم

فیزیک سال دهم ریاضی-تجربی

فصل اول (اندازه گیری)

تهیه کننده: محمد انصاری تبار

PHYSICS

فیزیک (۱) پایه ی دهم دوره ی دوم متوسطه

فصل : اول (اندازه گیری)

موضوع : اندازه گیری

فهرست

مدل سازی در فیزیک

خطا و دقت

اندازه گیری و کمیت های فیزیکی

تخمین مرتبه بزرگی در فیزیک

اندازه گیری و دستگاه بین المللی یکاها

چگالی

فیزیک چیست؟

واژه ی فیزیک، ریشه در یونان باستان دارد و به معنای شناخت طبیعت است.

نکته:

فیزیک علم تجربی است و اندازه گیری در آن نقش اساسی دارد، همچنین فیزیک، پایه و اساس تمامی مهندسی ها و فناوری هاست.

مدل فیزیکی (مدل سازی در فیزیک)

صورت ساده شده ای از یک دستگاه فیزیکی است که تحلیل آن با در نظر گرفتن تمام جزئیات، مسئله را پیچیده می کند.

مدل باز نمایی یک پدیده یا جسم، به منظور آسان ساختن درک و فهم آن پدیده است.

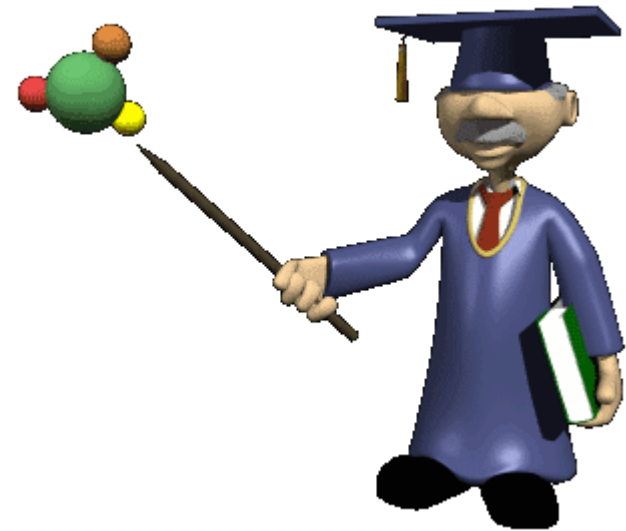

نظریه فیزیکی:

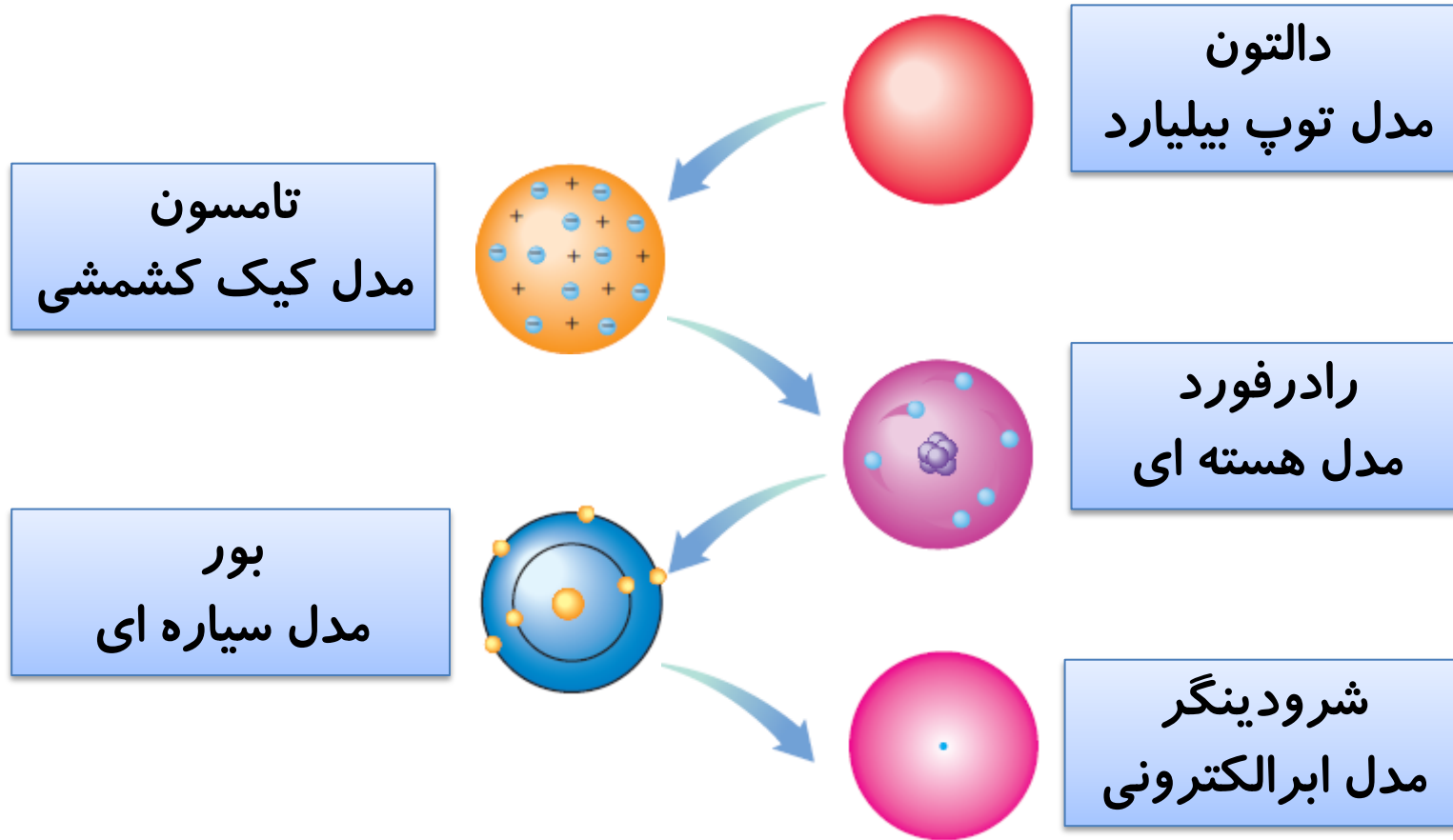
مجموعه ای از گزاره هایی که چرایی و چگونگی وقوع پدیده ها را توضیح می دهد مثل نظریه ی جنبشی مولکولهای گازها

مدل اتمی:

نتیجه نظریات دانشمندان مختلف درباره ساختار درون اتم

نظریه اتمی که دنیای درون اتم را توصیف می کند چندین بار به خاطر بدست آوردن اطلاعات جدید از رفتار اتم ها اصلاح شد

قانون فیزیکی

به گزاره های کلی که دانشمندان رابطه بین برخی از کمیت های فیزیکی را توصیف می کنند و در دامنه وسیعی از پدیده های گوناگون طبیعت معتبرند مانند قانون های نیوتون، قانون پایستگی انرژی، قانون گازهای آرمانی، قانون اول و دوم ترمودینامیک

اصل

گزاره هایی که دامنه ی محدود تری از پدیده های فیزیکی را که عمومیت کمتری دارند را توصیف می کند.

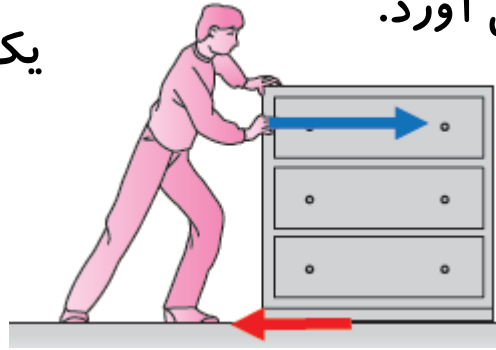
مانند اصل پاسکال، اصل ارشمیدس، اصل برنولی، اصل پایستگی انرژی مکانیکی

مدل سازی تحلیل حرکت میز روی زمین

نیروی دست، که جسم را رو به جلو، به حرکت درمی آورد.

شخصی در حال هل دادن یک جسم نسبتاً بزرگ

نیروی اصطکاک، که برخلاف جهت حرکت جسم وارد می شود.

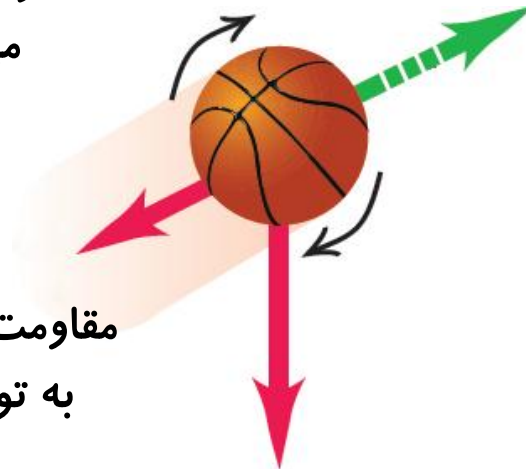
جسم را به صورت یک ذره در نظر می گیریم

نیروی دست ← → نیروی اصطکاک

مدل سازی تحلیل حرکت یک توپ بسکتبال در هوا

جهت حرکت توپ

توپ بسکتبال
می چرخد.

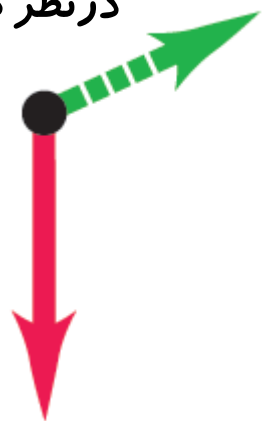

مقاومت هوا و باد نیروهایی
به توپ وارد می کنند.

توپ بسکتبال به صورت
یک جسم نقطه ای
در نظر گرفته می شود.

نیروی گرانشی وارد بر توپ
به ارتفاع بستگی دارد.

نیروی گرانشی وارد
بر توپ ثابت است.

مدل سازی تحلیل حرکت یک توپ بسکتبال در هوا

فرض	پیچیدگی

مدل سازی تحلیل حرکت یک توپ بسکتبال در هوا

فرض	پیچیدگی
باچشم پوشی از اندازه، شکل و چرخش توپ، آن را به شکل به نقطه در نظر می گیریم	توپ یک کره ی کامل نیست و درزها و برجستگی هایی دارد توپ در حال حرکت به دور خود می چرخد.
فرض می کنیم توپ در خلأ حرکت می کند و باد و هوایی در کار نیست.	باد و مقاومت هوا بر حرکت توپ اثر می گذارد.
فرض می کنیم وزن توپ با تغییر ارتفاع ثابت است.	وزن توپ با تغییر ارتفاع تغییر می کند

پرسش:

شکل زیر شخصی را در حالت ایستاده نشان می دهد که جعبه ای در دست خود گرفته است. نیروهای وارد بر جعبه را مدل سازی کنید.

پاسخ:

نیروی دست

جعبه

وزن جعبه

تست:

شکل زیر سقوط برگ درختی را به طرف زمین نشان می دهد. کدام گزینه حرکت برگ درخت به طرف زمین را بهتر مدل سازی کرده است؟

(۴)

(۳)

(۲)

(۱)

نیروی مقاومت هوا

وزن برگ

پاسخ:

با توجه به نوع حرکت برگ درخت هنگام سقوط به طرف زمین، گزینه ۲ درست است.

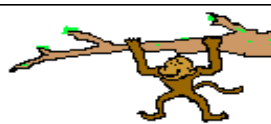
توجه:

هنگام مدلسازی یک پدیده فیزیکی، باید **اثرهای جزئی تر** را نادیده بگیریم نه اثرهای مهم و تعیین کننده را.

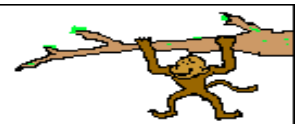
مثال:

اگر به جای مقاومت هوا، نیروی جاذبه زمین را نادیده می گرفتیم، آن گاه مدل ما پیش بینی می کرد که وقتی توپی به بالا پرتاب شود در یک خط مستقیم بالا می رود!

درغیاب نیروی جاذبه

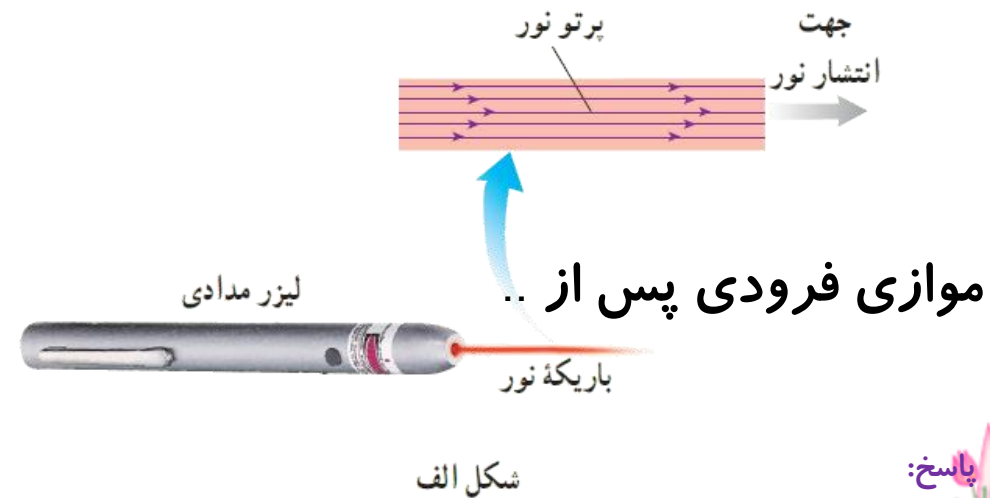
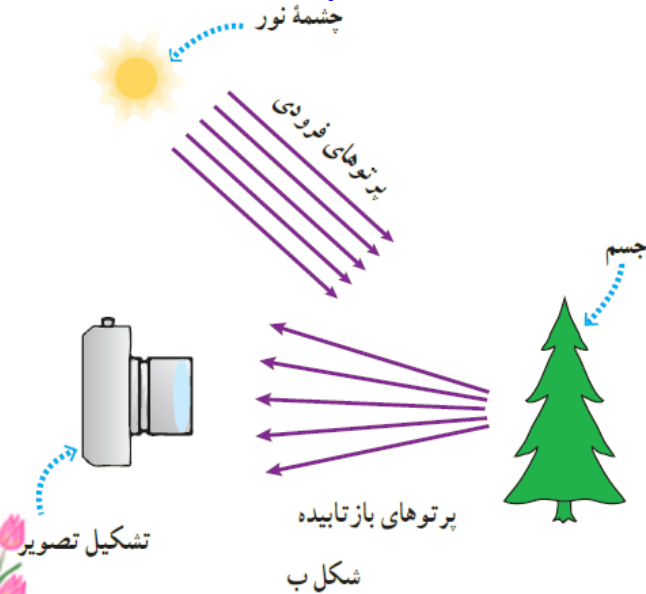

درحضور نیروی جاذبه

پرسش ۱-۱:

در شکل الف، چه چیزی مدل سازی شده است. این مدل سازی چگونه در تشکیل تصویر در یک دوربین عکاسی به کار رفته است شکل ب؟

پاسخ:

شکل الف، باریکه نور تابیده شده از لیزر مدادی به صورت پرتوهای موازی نور که با خطهایی با پیکان هایی هم جهت روی آن مدل سازی شده است

شکل ب چشمه ی نوری رانشان می دهد که پرتوهای موازی فرودی پس از بازتاب از جسم، واگرا شده و وارد دوربین می شوند و تصویری از جسم تشکیل می دهند.

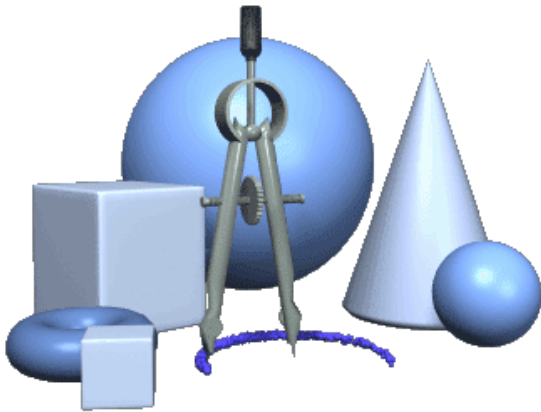
فرق کیفیت و کمیت چیست؟

کیفیت: آنچه را که نتوان اندازه گیری کرد

مانند : زیبایی - مهربانی - بد اخلاقی - کثیفی - ....

کمیت: آنچه را که بتوان اندازه گیری کرد

مانند : ارتفاع - حجم - زمان - جرم - دما - نیرو - انرژی - ....

یک یا واحد اندازه گیری:

به مقدار مشخصی از هر کمیت گفته می شود که به عنوان مقیاس انتخاب شده است.

برای انجام اندازه گیری های درست و قابل اطمینان به یکاهای اندازه گیری نیاز داریم

به طور مثال برای طول، یکاهای مختلفی وجود دارد مثل یک متر، یک کیلو متر ...

برای زمان هم یکاهای متفاوتی وجود دارد مانند یک ثانیه، یک ساعت و ...

ویژگی های یکای هر کمیت فیزیکی چیست؟

۱- تغییر نکنند

۲- قابلیت باز تولید در مکان های مختلف باشند.

کمیت‌های فیزیکی از نظر بیان به چند دسته‌ی تقسیم می‌شوند؟

کمیت نرده‌ای: کمیت‌هایی که، تنها دارای یک عدد و یکا باشد.

مانند: انرژی، دما، حجم، جرم و زمان ....

مثال: جرم 5kg

عدد	یکا
-----	-----

 نمایش کمیت نرده‌ای

کمیت‌های برداری: کمیت‌هایی که علاوه بر عدد و یکا، دارای جهت باشد.

مانند: جابه‌جایی، سرعت، شتاب و نیرو.....

مثال: جابه‌جایی 25m (به طرف شمال)

عدد	یکا	جهت
-----	-----	-----

 نمایش کمیت برداری

نکته:

دانشمندان در نشست‌های بین‌المللی توافق کرده‌اند که برای هر کمیت، **یکای معینی** تعریف کنند،

سیستم SI:

سیستمی است بین‌المللی که همه کمیت‌ها در آن دارای **واحد مشخص و ثابتی** هستند.

برای بیان برخی کمیت های فیزیکی آنها را به چند دسته تقسیم می کنند نام ببرید؟

کمیت های اصلی

به کمیت هایی که یکای آنها به صورت مستقل تعریف می شود، کمیت های اصلی و به یکاهایشان، یکاهای اصلی گفته می شود

مثال: طول، جرم، زمان، دما، شدت جریان، مقدار ماده

کمیت های فرعی

به کمیت هایی که یکاهای آنها بر حسب یکاهای اصلی مشخص می گردد، کمیت های فرعی گفته شده و به یکاهایشان، یکاهای فرعی می گویند

مثال: مساحت، حجم، انرژی، سرعت، شتاب، چگالی، فشار و ...

جدول زیر نشان دهنده هفت کمیت اصلی و یکای اصلی است

نام کمیت	نام یکا	نماد اختصاری
طول		
جرم		
زمان		
دما		
مقدار ماده		
جریان الکتریکی		
شدت روشنایی		

جدول زیر نشان دهنده هفت کمیت اصلی و یکای اصلی است

نام کمیت	نام یکا	نماد اختصاری
طول	متر	m
جرم	کیلوگرم	kg
زمان	ثانیه	s
دما	کلوین	K
مقدار ماده	مول	mol
جریان الکتریکی	آمپر	A
شدت روشنایی	کندِلا (شمع)	cd

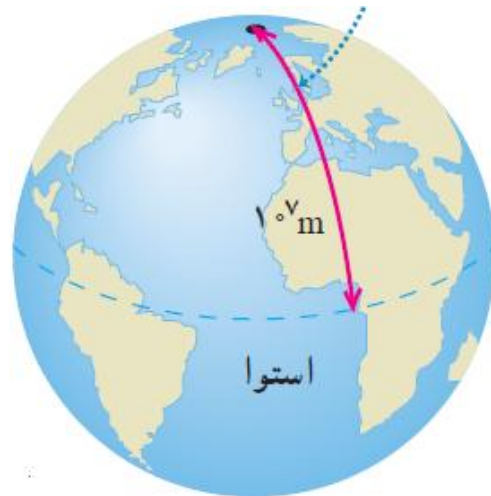
تعریف یکای طول:

تعریف قدیمی (آغازین)

یک ده میلیونیم ($\frac{1}{10,000,000}$) فاصله استوا تا قطب شمال است.

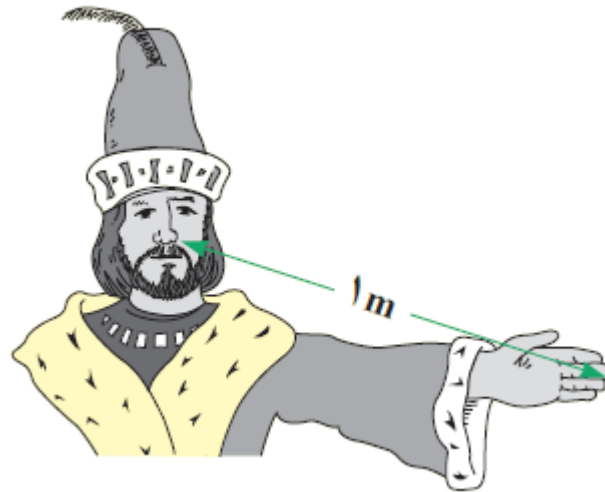
تعریف فعلی: (آخرین توافق جهانی):

مسافتی است که نور در مدت زمان ($\frac{1}{300,000,000}$) ثانیه در خلأ طی می کند.

پرسش ۱-۲:

اگر مطابق شکل روبه رو، یکای طول را به صورت فاصله نوک بینی تا نوک انگشتان دست کشیده شده بگیریم، چه مزایا و چه معایبی دارد؟

پاسخ:

مزایا: همواره و در همه جا در دسترس است.

معایب: این یکا ثابت نبوده و از فردی به فرد دیگر تغییر می کند.

یکای طول در SI یک متر

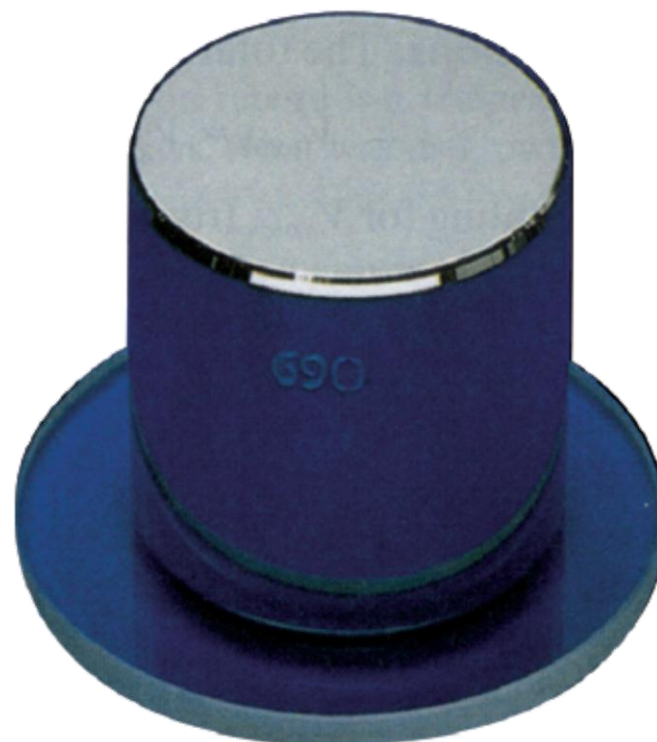
فاصلهٔ میان دو خط نازک حک شده در نزدیکی دو سر میله ای از جنس پلاتین - ایریدیوم، وقتی میله در دمای صفر درجهٔ سلسیوس قرار داشت، برابر یک متر تعریف شده بود.

نمونه ی استاندارد یکای طول

یکای جرم در SI (کیلوگرم)

جرم استوانه‌های فلزی از جنس پلاتین و ایریدیوم است که در اداره بین‌المللی وزن‌ها و مقیاس‌ها نگه داری می شود

یکای زمان در SI

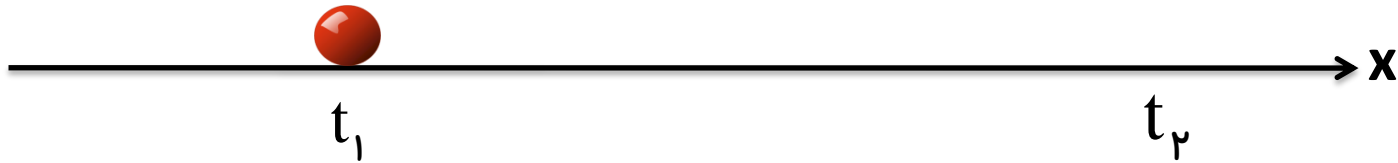
۱ ثانیه است .

میانگین روز خورشیدی تعریف می شود $\frac{1}{۸۶۴۰۰}$

بازه زمانی Δt

مدت زمان بین شروع و پایان یک رویداد را بازه زمانی می نامیم.

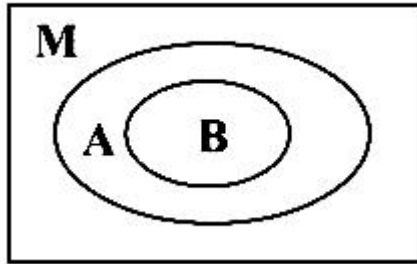
$$\Delta t = t_2 - t_1$$

آهنگ

تغییر هر کمیت را نسبت به زمان، معمولاً آهنگ آن کمیت می نامیم.

تمرین:

در نمودار شکل مقابل از راست به چپ M، A و B کدام است؟

- ۱- قانون، پدیده های فیزیک، اصل
- ۲- اصل، پدیده های فیزیکی، قانون
- ۳- پدیده های فیزیک، اصل، قانون
- ۴- پدیده های فیزیکی، قانون، اصل

پاسخ:

آزمون پیشرفت تحصیلی دهم ریاضی سال ۹۵
کدام گزینه صحیح نیست؟

- (۱) مدل ها و نظریه های فیزیکی در طول زمان معتبر نیستند.
- (۲) اصلاح نظریه های فیزیکی نقطه قوت دانش فیزیک است.
- (۳) اساس تجربه و آزمایش، اندازه گیری است.

(۴) می توان با انتخاب وسیله های دقیق و روش صحیح، خطای اندازه گیری را به صفر رساند.

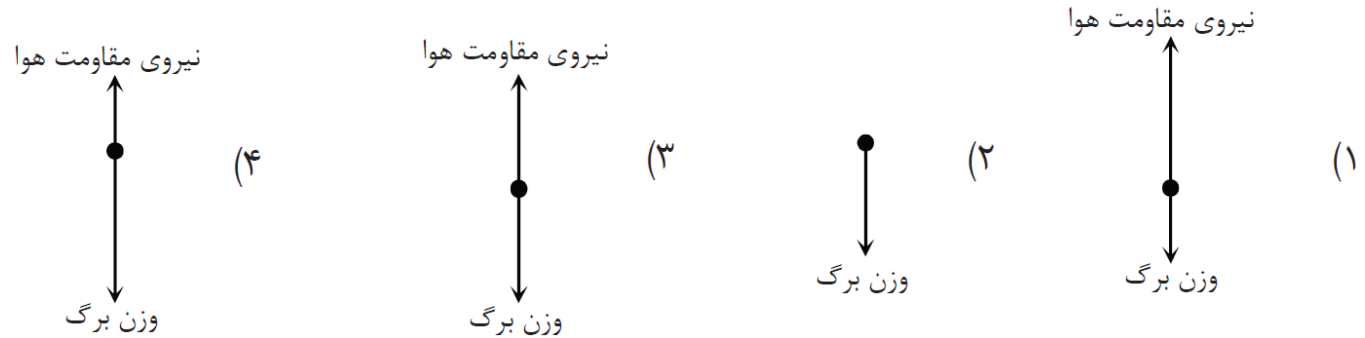
پاسخ:

گزینه ۴

تست:

مطابق شکل، برگ درختی به طرف زمین سقوط می کند. کدام گزینه مدل سازی بهتری برای حرکت برگ درخت به طرف زمین است؟

پاسخ:

گزینه ۴

موضوع : تبدیل واحد

سازگاری یکاها:

اگر بخواهیم یکای یک طرف رابطه بر حسب یکای SI باشد یکاهای طرف دیگر رابطه نیز باید بر حسب یکای SI بیان شوند مثلاً اگر در رابطه $F=ma$ یکاهای جرم و شتاب بر حسب یکاهای SI باشند، یکای نیرو نیز بر حسب یکای SI بدست می آید:

$$F = m a$$

$\downarrow$
 N (نیوتن)

$\downarrow$
 kg

$\downarrow$
 $\frac{m}{s^2}$

۱- تبدیل واحد به روش زنجیره ای:

از ریاضیات می دانیم ضرب کردن در یک، اندازه آن کمیت را تغییر نمی دهد.

در این روش، اندازه **کمیت اولیه** را در یک ضریب تبدیل (نسبتی از یکاها که برابر عدد یک است) ضرب می کنیم .

ضرایب تبدیل کسرهایی هستند که صورت و مخرج آن معادل هم هستند مثل کسر های زیر

$$\frac{1\text{m}}{100\text{cm}} = 1 \quad \text{و} \quad \frac{100\text{cm}}{1\text{m}} = 1$$

توجه داشته باشید که ذکر یکا در صورت و مخرج کسر الزامی است

پرسش:

میزی ۲۳۰ سانتی متر است بر حسب متر بیان کنید.

پاسخ:

۲ / ۳m

$$۲۳۰ \cdot \text{cm} = x \text{ m} \rightarrow ۲۳۰ \cdot \text{cm} \times ۱ = ۲۳۰ \cdot \cancel{\text{cm}} \times \frac{۱\text{m}}{۱۰۰ \cdot \cancel{\text{cm}}} = ۲ / ۳\text{m}$$

ضریب تبدیل

پرسش:

سرعت اتومبیلی 72 km/h است بر حسب m/s بیان کنید.

پاسخ:

$$20 \frac{\text{m}}{\text{s}}$$

$$72 \frac{\text{km}}{\text{h}} = x \frac{\text{m}}{\text{s}}$$

$$72 \frac{\text{km}}{\text{h}} \times 1 \times 1 = 72 \frac{\cancel{\text{km}}}{\cancel{\text{h}}} \times \frac{1000 \text{ m}}{1 \cancel{\text{km}}} \times \frac{1 \cancel{\text{h}}}{3600 \text{ s}} = \frac{72000 \text{ m}}{3600 \text{ s}} = 20 \frac{\text{m}}{\text{s}}$$

ضریب تبدیل

ضریب تبدیل

برخی یکاهای غیر SI طول

یکاهای قدیمی

اطلاعات عمومی

$$1 \text{ ذرع} = 1.04 \text{ cm}$$

$$1 \text{ فرسنگ} = 6000 \text{ ذرع}$$

$$1 \text{ ft} = 12 \text{ in}$$

$$1 \text{ in} = 2.54 \text{ cm}$$

ذرع

فرسنگ

فوت (پا)

مایل (mi)

اینچ (in)

یکای نجومی (AU) میانگین فاصله زمین تا خورشید ($1 \text{ AU} \approx 1.5 \times 10^{11} \text{ m}$) است

سال نوری (ly) مسافتی است که نور در مدت یکسال طی می کند.

برخی یکاهای غیر SI جرم

یکاهای قدیمی

اطلاعات عمومی

(اخروار = ۱۰۰ من تبریز)

(امثال = ۲۴ نخود = ۹۶ گندم)

(امن تبریز = ۴۰ سیر = ۶۴۰ مثقال)

(امثال = ۴/۶۸ گرم)

(اقیراط = ۲۰۰ میلی گرم)

خروار

من تبریز

مثقال

سیر

نخود

گندم

اقیراط : کاربرد در اندازه گیری الماس و جواهرات

پرسش:

۱۰ سیر معادل چند گرم است؟

(یک سیر ۱۶ مثقال و هر مثقال، ۴/۶۸ g است.)

پاسخ:

۷۴۸/۸g

گرم $X = ۱۰$ سیر

$$۱۰ \text{ سیر} \times ۱ \times ۱ = ۱۰ \text{ سیر} \times \frac{۱۶ \text{ مثقال}}{۱ \text{ سیر}} \times \frac{۴/۶۸ \text{ گرم}}{۱ \text{ مثقال}}$$

$$X = ۱۰ \times ۱۶ \times ۴/۶۸ \text{ گرم} \rightarrow X = ۷۴۸/۸ \text{ گرم}$$

پرسش:

۴۵ هزار نانو ثانیه چند کیلو ثانیه است؟

پاسخ:

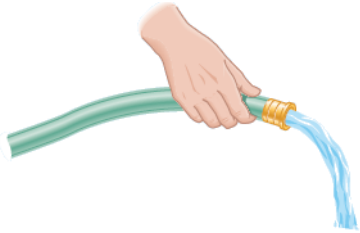
$$۴۵۰۰۰ \text{ ns} = x \text{ ks}$$

$$۴۵۰۰۰ \text{ ns} \times 1 \times 1 = ۴۵۰۰۰ \cancel{\text{ns}} \times \left(\frac{1 \cdot 10^{-9} \cancel{\text{s}}}{1 \cancel{\text{ns}}} \right) \times \left(\frac{1 \text{ks}}{1 \cdot 10^3 \cancel{\text{s}}} \right)$$

$$x = ۴۵۰۰۰ \times 1 \cdot 10^{-9} \times 1 \cdot 10^{-3} \text{ ks} \Rightarrow x = ۴۵ \times 1 \cdot 10^{-9} \text{ ks}$$

تمرین ۱-۲:

در فیزیک، تغییر هر کمیت را نسبت به زمان، معمولاً آهنگ آن کمیت می نامیم. از شلنگ شکل روبه رو، آب با آهنگ $125 \text{ cm}^3/\text{s}$ خارج می شود. این آهنگ را به روش تبدیل زنجیره ای، بر حسب یکای لیتر بر دقیقه (L/min) بنویسید (هر لیتر معادل 1000 cm^3 است).

پاسخ:

$$125 \frac{\text{cm}^3}{\text{s}} = x \frac{\text{L}}{\text{min}}$$

$$125 \frac{\text{cm}^3}{\text{s}} \times 1 \times 1 = 125 \frac{\cancel{\text{cm}^3}}{\cancel{\text{s}}} \times \frac{1 \text{ L}}{1000 \cancel{\text{cm}^3}} \times \frac{60 \cancel{\text{s}}}{1 \text{ min}} = \frac{125 \times 60}{1000} \frac{\text{L}}{\text{min}}$$

$$x = 7.5 \frac{\text{L}}{\text{min}}$$

پرسش ها و مسئله های فصل ۱:

۱۰- سریع ترین رشد گیاه متعلق به گیاهی موسوم به هِسپِرُوِیوکا است که در مدت ۱۴ روز، $\frac{3}{7}$ متر رشد می کند. آهنگ رشد این گیاه بر حسب میکرومتر بر ثانیه چقدر است؟

پاسخ:

$$\frac{3/7 \text{ m}}{14 \text{ day}} = x \frac{\mu\text{m}}{\text{s}}$$

$$\frac{3/7 \text{ m}}{14 \text{ day}} = \frac{3/7 \cancel{\text{m}}}{14 \cancel{\text{day}}} \times \frac{1 \cancel{\text{day}}}{24 \cancel{\text{h}}} \times \frac{1 \cancel{\text{h}}}{60 \cancel{\text{min}}} \times \frac{1 \cancel{\text{min}}}{60 \cancel{\text{s}}} \times \frac{1 \mu\text{m}}{10^{-6} \cancel{\text{m}}}$$

$$x = \frac{3/7}{14 \times 24 \times 60 \times 60 \times 10^{-6}} \frac{\mu\text{m}}{\text{s}} = 3/0.6 \frac{\mu\text{m}}{\text{s}}$$

پرسش:

۴۵۷/۲ cm برابر چند فوت است؟
(۱ft = ۱۲in و ۱in = ۲/۵۴cm)

پاسخ:

۱۵ft

$$۴۵۷/۲ \text{ cm} = x \text{ ft}$$

$$۴۵۷/۲ \text{ cm} \times ۱ \times ۱ = ۴۵۷/۲ \text{ cm} \times \frac{۱\cancel{\text{in}}}{۲/۵۴\cancel{\text{cm}}} \times \frac{۱\text{ft}}{۱۲\cancel{\text{in}}} = \frac{۴۵۷/۲}{۲/۵۴ \times ۱۲} \text{ ft}$$

$$x = ۱۵ \text{ ft}$$

پرسش:

۶/۲۵ خروار برابر چند تن است؟

(۱ خروار = ۱۰۰ من تبریز، ۱ من تبریز = ۶۴۰ مثقال، ۱ مثقال = ۴/۶۸ گرم)

پاسخ:

۱/۸۷۲ton

تن $x = ۶/۲۵$ خروار

$$\begin{aligned}
 & \frac{۶/۲۵ \text{ خروار}}{۱} \times \frac{۱۰۰ \text{ من}}{۱ \text{ خروار}} \times \frac{۶۴۰ \text{ مثقال}}{۱ \text{ من}} \times \frac{۴/۶۸ \text{ گرم}}{۱ \text{ مثقال}} \times \frac{۱ \text{ کیلوگرم}}{۱۰۰۰ \text{ گرم}} \times \frac{۱ \text{ تن}}{۱۰۰۰ \text{ کیلوگرم}} \\
 & = \frac{۶/۲۵ \times ۱۰۰ \times ۶۴۰ \times ۴/۶۸}{۱۰۰۰ \times ۱۰۰۰} \text{ تن} = ۱/۸۷۲ \text{ تن}
 \end{aligned}$$

آزمون پیشرفت تحصیلی دهم ریاضی سال ۹۵

لوله یک ماشین آتشنشانی در هر دقیقه ۳۶۰ لیتر آب روی آتش می ریزد
این عدد بر حسب $\frac{m^3}{s}$ کدام گزینه است؟

(۴) $۱۰^۳$

(۳) $۱۰^{-۴}$

(۲) ۶×۱۰^{-۳}

(۱) ۶×۱۰^۳

پاسخ:

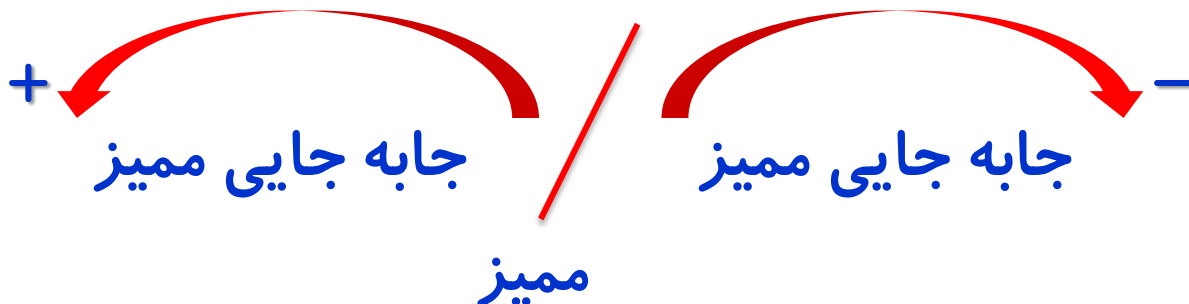
گزینه ۲

نمادگذاری علمی

هر مقدار را به صورت حاصل ضرب عددی بین ۱ تا ۱۰ و توان صحیحی از ۱۰ می نویسند

n یک عدد صحیح است $\times 10^n$ (۱ - ۱۰)

$1 \leq \text{عدد} < 10$

در بعضی از اندازه گیری ها با مقادیر بسیار بزرگ یا بسیار کوچک سر و کار داریم

به طور مثال میانگین فاصله زمین تا خورشید $150,000,000,000$ متر است

$$150,000,000,000 \text{ m} = 1/5 \times 10^{11} \text{ m} \approx 1 \text{ AU}$$

جرم یک ذره برابر $12,000,000,000,000$ گرم می باشد

$$12,000,000,000,000 \text{ g} = 1/2 \times 10^{-6} \text{ g}$$

AU را یکای نجومی می نامیم

اعداد زیر را با نمادگذاری علمی بنویسید.

(الف) 5400000

(ب) 0.625×10^{-4}

(پ) 73×10^4

(الف) $54,000,000 = 54 \times 10^7$

(ب) $0.625 \times 10^{-4} = 625 \times 10^{-6} = 6.25 \times 10^{-4}$

(پ) $73 \times 10^4 = 73 \times 10^3 \times 10 = 7.3 \times 10^5$

عددهای زیر را با نمادگذاری علمی بنویسید؟

$$0.00301078 =$$

$$985003600 =$$

$$734/21 \times 10^{-5} =$$

$$0.071 \times 10^{-4} =$$

جدول ۱-۶ پیشوندهای یکاها

ضریب	پیشوند	نماد	ضریب	پیشوند	نماد
10^{24}	یوتا	Y	10^{-24}	یوکتو	y
10^{21}	زتا	Z	10^{-21}	زپتو	z
10^{18}	اِگزا	E	10^{-18}	آتو	a
10^{15}	پتا	P	10^{-15}	فمتو	f
10^{12}	ترا	T	10^{-12}	پیکو	p
10^9	گیگا (جیگا)	G	10^{-9}	نانو	n
10^6	مِگا	M	10^{-6}	میکرو	μ
10^3	کیلو	k	10^{-3}	میلی	m
10^2	هکتو	h	10^{-2}	سانتی	c
10^1	دِکا	da	10^{-1}	دِسی	d

یکای مناسب برای کمیت‌های خیلی بزرگ یا خیلی کوچک:

در SI به **توان‌های صحیح** ۰ نام‌هایی را نسبت می‌دهند که به عنوان **پیشوند یکاها** مورد استفاده قرار می‌گیرند

پیشوند	مضرب	نماد	پیشوند	مضرب	نماد
دسی			دکا		
سانتی			هکتو		
میلی			کیلو		
میکرو			مگا		
نانو			گیگا		
پیکو			ترا		

یکای مناسب برای کمیت‌های خیلی بزرگ یا خیلی کوچک:

در SI به **توان‌های صحیح** ۱۰ نام‌هایی را نسبت می‌دهند که به عنوان **پیشوند یکاها** مورد استفاده قرار می‌گیرند

پیشوند	مضرب	نماد	پیشوند	مضرب	نماد
دسی	10^{-1}	d	دکا	۱۰	da
سانتی	10^{-2}	c	هکتو	10^2	h
میلی	10^{-3}	m	کیلو	10^3	K
میکرو	10^{-6}	μ	مگا	10^6	M
نانو	10^{-9}	n	گیگا	10^9	G
پیکو	10^{-12}	P	ترا	10^{12}	T

۲- حذف پیشوند در تبدیل واحد:

نماد پیشوند را برداشته معادل عددی آن را جای گذاری می کنیم.

به طور مثال چون مضرب مگا 10^{+6} است، نمایش 20 مگاژول بر حسب ژول به صورت زیر می باشد:

$$20 \cdot \text{MJ} = X \text{ J} \quad \rightarrow \quad X = 20 \times 10^6 \text{ J}$$

۳- حل مسائل با تناسب گیری:

ابتدا زبان فارسی مسئله را به زبان ریاضی درآورده سپس مجهول را پیدا می کنیم.

تمرین:

۱۳۸۹ دکا متر چند دسی متر است

کوچک

بزرگ

پاسخ:

$$1389 \text{ da m} = x \text{ d m} \Rightarrow x = \frac{1389 \text{ da m}}{1 \text{ d m}} = \frac{1389 \times 10^1}{1 \times 10^{-1}} = 1389 \times 10^2$$

تمرین:

۲۰ دسی گرم چند کیلوگرم است

پاسخ:

$$20 \text{ dg} = x \text{ kg} \Rightarrow x = \frac{20 \text{ dg}}{1 \text{ kg}} = \frac{20 \times 10^{-1}}{1 \times 10^{+3}} = 20 \times 10^{-4} = 2 \times 10^{-3}$$

تمرین:

۱۰۸ کیلومتر بر ساعت چند متر بر ثانیه است

پاسخ:

$$108 \frac{\text{km}}{\text{h}} = x \frac{\text{m}}{\text{s}} \rightarrow x = \frac{108 \text{ km}}{1 \text{ h}} = \frac{108 \times 1000 \cancel{\text{m}}}{1 \times 60 \times 60 \cancel{\text{s}}} = \frac{108000}{3600} = 30$$

چند نکته مهم

نماد بعضی از پیشوندها مشابه نماد بعضی از یکاها است
 بطور مثال m برای یکای متر و پیشوند میلی به کار می رود، به چنین تشابهاتی
 کاملاً دقت کنید.

اگر در یک اندازه گیری، **یکای** **توان** رسیده باشد، در این گونه موارد
پیشوند یکا نیز به توان می رسد.

تمرین:

۳۰۵ دکا متر مربع چند دسی متر مربع است

پاسخ:

$$۳۰۵(\text{dam})^2 = x (\text{dm})^2 \rightarrow x = \frac{۳۰۵(\text{da}^2\text{m}^2)}{(\text{d}^2\text{m}^2)} = \frac{۳۰۵(۱۰^1)^2}{(۱۰^{-1})^2} = ۳/۰۵ \times ۱۰^۶$$

تمرین:

۳۰۰۰ دسی متر مکعب چند هکتو متر مکعب است

پاسخ:

$$۳۰۰۰ \cdot (\text{dm})^۳ = x (\text{hm})^۳ \rightarrow x = \frac{۳۰۰۰ \cdot (\cancel{\text{d}^۳ \text{m}^۳})}{(\cancel{\text{h}^۳ \text{m}^۳})} = \frac{۳ \times ۱۰^۳ \times (۱۰^{-۱})^۳}{۱ \times (۱۰^۲)^۳}$$

$$= \frac{۳ \times ۱۰^۳ \times ۱۰^{-۳}}{۱ \times ۱۰^۶} = ۳ \times ۱۰^{-۶}$$

پاسخ سوالات زیر را با نماد علمی نمایش دهید.

$$۸۳۰ \mu\text{g} = X \text{ Kg}$$

$$x = ۸/۳ \times ۱۰^{-۷} \text{ kg}$$

$$۰/۰۰۲۰ \text{ ps} = X \text{ S}$$

$$x = ۲/۰۱ \times ۱۰^{-۱۵} \text{ S}$$

$$۲۵/۰۶ (\text{mm})^۳ = X \text{ m}^۳$$

$$x = ۲/۵۰۶ \times ۱۰^{-۸} \text{ m}^۳$$

$$۷۴۲ (\text{km})^۲ = X \text{ m}^۲$$

$$x = ۷/۴۲ \times ۱۰^۸ \text{ m}^۲$$

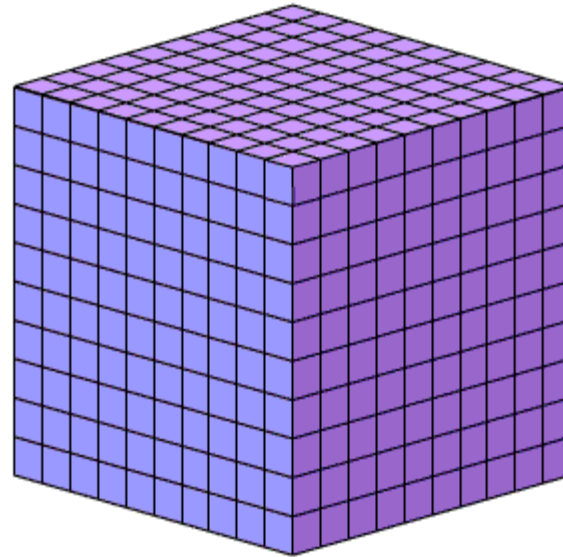
چند نکته:

$$1 \text{ سی سی} = 1 \text{ سانتی متر مکعب}$$

$$1 \text{ متر مکعب} = 1000 \text{ لیتر}$$

$$1 \text{ سی سی} = 1 \text{ میلی لیتر}$$

$$1 \text{ لیتر} = 1000 \text{ میلی لیتر}$$

تست:

کدامیک از اندازه گیری های زیر ، طول بزرگتری را نشان می دهد؟

۱ - 10^{-7}Gm

۲ - 10^{10}nm

۳ - 10^{-10}Tm

۴ - $10^9 \mu\text{m}$

پاسخ:

گزینه ۴

تست:

حاصل عبارت $3 \times 10^6 \mu\text{m}^2 + 4\text{cm}^2 + 4 \times 10^{-3} \text{dm}^2$ کدام است

۱ - 8.3mm^2

۲ - 443mm^2

۳ - $8.0/3 \text{cm}^2$

۴ - $44/3 \text{cm}^2$

پاسخ:

گزینه ۲

موضوع : دقت و خطا

دقیق بودن یک اندازه گیری به سه عامل زیر بستگی دارد.

دقت و حساسیت وسیله اندازه گیری

مهارت شخص آزمایشگر:

تعداد دفعات اندازه گیری:

نکته:

با انتخاب وسیله های دقیق و روش صحیح اندازه گیری می توان مقدار خطا را کاهش و دقت اندازه گیری را افزایش داد.

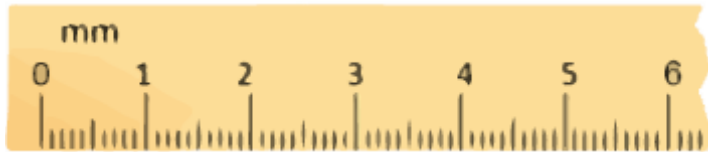
۱- دقت وسیله اندازه گیری:

برای ابزارهای مدرج: برابر کمینه درجه بندی آن ابزار است.

برای ابزارهای دیجیتال: حداقل مقداری است که یک ابزار اندازه گیری می تواند اندازه بگیرد.

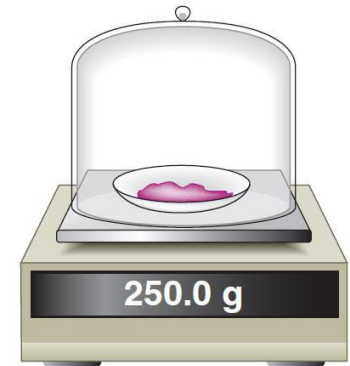
دقت = 1cm

دقت = 1mm

دقت = . / ۲A

دقت = . / 1g

دقت = . / ۱°C

طبق قرارداد خطای اندازه گیری

برای تمامی ابزارهای مدرج: $\pm \frac{\text{دقت}}{2} = \text{خطای ابزار مدرج}$

مثبت منفی نصف کمینه ی تقسیم بندی مقیاس آن ابزار (وسیله) است

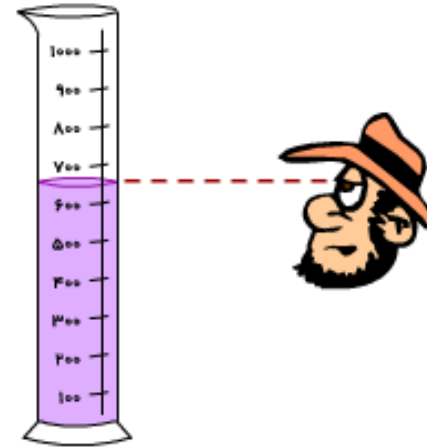
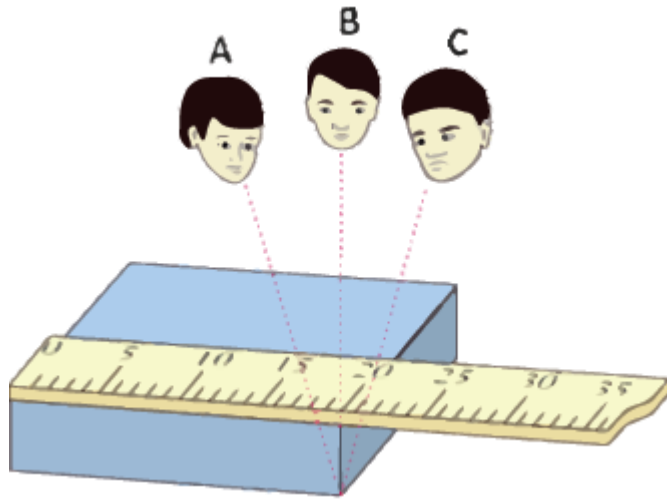
برای ابزارهای دیجیتال (نمایشگر رقمی): $\pm \text{دقت} = \text{خطای ابزار دیجیتال}$

مثبت و منفی یک واحد از آخرین رقمی است که آن ابزار می تواند اندازه گیری کند.

۲- مهارت شخص آزمایشگر:

نحوه خواندن نتیجه اندازه گیری است.

گزارش شخصی که از منظر **B** نتیجه اندازه گیری را می خواند دقت بیشتری دارد.

۳- تعداد دفعات اندازه گیری:

اندازه گیری هر کمیت را چندبار تکرار می کنند. میانگین عددهای حاصل از اندازه گیری به عنوان نتیجه اندازه گیری گزارش می شود.

اگر یک یا دو عدد **اختلاف زیادی با بقیه** داشته باشند در میانگین گیری به حساب نمی آید

این نتیجه را در میانگین گیری در نظر نمی گیریم.

اندازه واقعی کمیت مورد نظر اینجاست.

این نتیجه را در میانگین گیری در نظر نمی گیریم.

کمیتی که اندازه گیری می شود

پرسش:

در آزمایشی، عددهای $۰/۳$ ، $۱/۱$ ، $۱/۴$ ، $۱۸/۰$ و $۹/۷$ به عنوان نتیجه به دست آمده است. جواب نهایی برای آزمایش چه عددی است؟

پاسخ:

۱۰/۱

اعداد $۳/۰$ و $۱۸/۰$ به علت اختلاف زیادی که با دیگر اعداد دارند از میانگین گیری حذف می شوند و نتیجه نهایی اندازه گیری به صورت زیر بدست می آید:

$$\text{نتیجه نهایی} = \frac{۹/۷ + ۱۰/۱ + ۱۰/۲ + ۱۰/۴}{۴} = ۱۰/۱$$

آزمون پیشرفت تحصیلی دهم ریاضی سال ۹۵

در آزمایشگاه جرم یک جسم به وسیله ترازو، درشش بار اندازه گیری، مقادارهای زیر به دست آمده است. کدام گزینه، گزارش دقیق تر و قابل قبولی از این اندازه گیری است؟

مرحله	۱	۲	۳	۴	۵	۶
جرم (gr)	۱۱۵	۱۱۴	۱۱۰	۱۱۶	۱۱۵	۱۱۴

۱۱۶ (۴)

۱۱۴/۸ (۳)

۱۱۴ (۲)

۱۱۵ (۱)

پاسخ:

گزینه ۳

تمرین:

دانش آموزی طول یک نردبان را ده بار اندازه گیری نموده و اعداد زیر بر حسب سانتی متر به دست آورده است. با کمترین خطای اندازه گیری، طول این نردبان چند سانتی متر است؟

$219/5 - 221/5 - 204/5 - 222/0 - 218/5 - 221/0 - 248/0 - 218/0 - 221/5 - 218/0$

پاسخ:

$220/0 \text{ cm}$

ارقام با معنی

رقم هایی را که بعد از اندازه گیری یک کمیت فیزیکی ثبت می کنیم
رقم های بامعنا می گویند.

۱۵/۲mm

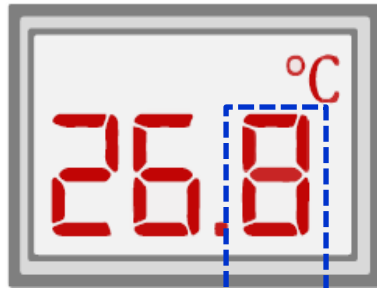
رقم غیر قطعی نیز جزء **ارقام با معنی** محسوب می شود.

در تبدیل یکاها و نماد گذاری علمی نباید تعداد رقم های بامعنا تغییر کند

رقم حدسی یا غیر قطعی یا مشکوک

رقمی را که آزمایش گرمی تواند قاطعانه نظر بدهد. (ابزار مدرج)

یا آخرین رقم سمت راست حاصل از اندازه گیری را رقم غیر قطعی می گویند. اگرچه ما آن را حدس نمی زنیم و توسط دستگاه گزارش می شود، ولی غیر قطعی و مشکوک است (ابزار دیجیتالی)

رقم غیر قطعی

۳ / ۷ mm

رقم حدسی

قراردادهای ارقام با معنا

تشخیص تعداد ارقام با معنا یک عدد که ابزار اندازه گیری و یکای آن مشخص نشده است.

۱- هر عدد غیر صفر یک رقم با معنا است.

مانند عدد: $۱/۳۱$ سه رقم با معنا

۲- صفرهای میان رقم های غیر صفر با معنا هستند.

مانند عدد: $۱۰۱/۰۳$ پنج رقم با معنا

۳- صفرهای سمت چپ اولین عدد غیر صفر با معنا نیستند.

مانند عدد: $۰/۰۰۰۳۰۵$ سه رقم با معنا

۴- در اعداد اعشاری همه صفرهای سمت راست عدد (بعد از ممیز) معنا دارند.

مانند عدد: $۰/۱۰۳۰۰$ پنج رقم با معنا

چند مثال از تعداد ارقام با معنا

تعداد ارقام	عدد	تعداد ارقام	عدد
۱	$./۰۰۰۳$	۲	$۲/۰ \times ۱۰^۵$
۲	$./۰۵۶$	۳	$۲/۰۱ \times ۱۰^{-۳}$
۳	$./۰۰۰۰۲۰۳$	۵	$۲۵۰۰/۰$
۳	$۲/۰۰$	۶	$۲۵۰/۰۰۰$
۳	$۲۴/۰$	۲	۹۵
۳	$۲/۴۰$	۴	۱۳۹۵
۲	$۲/۴ \times ۱۰^۲$	۴	$۱/۳۹۵$
۲	$۲/۳$	۴	۱۰۰۲
۵	$۱۰/۰۰۲$	۳	۱۰۲
۳	$۱۰/۰$	۴	$۲۰/۰۰$
۴	$./۰۰۱۳۰۰$	۴	$./۲۳۰۰$
۴	$۷/۰۰۰$	۳	$./۰۲۰۱$

پرسش:

چه موقع خطای ابزار مدرج را گرد می کنیم؟

پاسخ:

هر گاه تعداد ارقام با معنای خطا، از تعداد ارقام با معنای دقت وسیله **بیشتر** باشد آنگاه باید خطا به بالا گرد شود.

چند مثال:

	۱ رقم با معنا		۲ رقم با معنا
{	دقت = ۳mm	→	خطا = $\pm \frac{3\text{mm}}{2} = \pm 1.5\text{mm} \approx \pm 2\text{mm}$
	دقت = . / ۵mm	→	خطا = $\pm \frac{. / 5\text{mm}}{2} = \pm . / 25\text{mm} \approx \pm . / 3\text{mm}$
	دقت = . / . ۷mm	→	خطا = $\pm \frac{. / . 7\text{mm}}{2} = \pm . / . 35\text{mm} \approx \pm . / . 4\text{mm}$

پرسش:

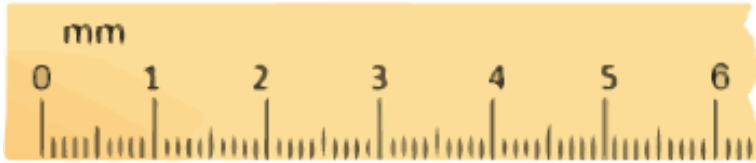
در هر یک از شکل های زیر دقت و خطای وسیله را مشخص کنید.

(الف)

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{دقت} = 1\text{cm} \\ \text{خطا} = \pm \frac{1}{2} = \pm .5\text{cm} \end{array} \right.$$

پاسخ:

(ب)

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{دقت} = 1\text{mm} \\ \text{خطا} = \pm \frac{1}{2} = \pm .5\text{mm} \end{array} \right.$$

(پ)

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{دقت} = .1^{\circ}\text{C} \\ \text{خطا} = \pm .1^{\circ}\text{C} \end{array} \right.$$

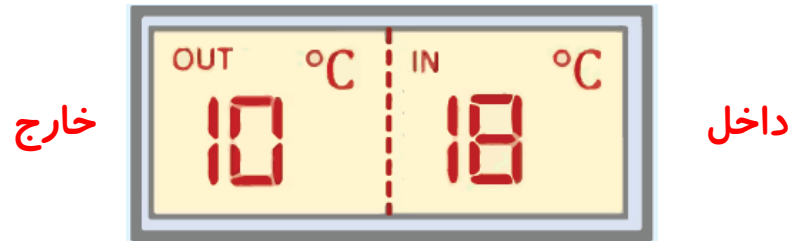
(ت)

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{دقت} = 1^{\circ}\text{C} \\ \text{خطا} = \pm 1^{\circ}\text{C} \end{array} \right.$$

تمرین ۱-۴:

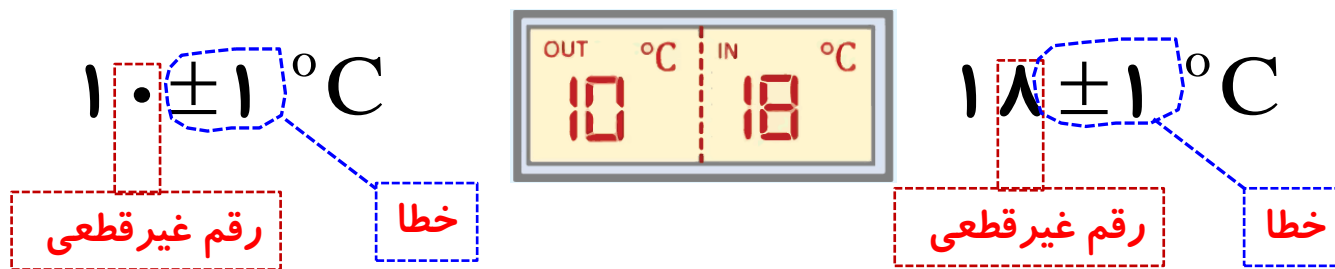
۲- شکل روبه رو یک دماسنج رقمی را نشان می دهد که دمای خارج و داخل گلخانه ای را به ترتیب 10°C و 18°C می خواند. عدد غیرقطعی و خطای دماسنج را مشخص کنید.

۳- نتیجه اندازه گیری توسط دماسنج شکل زیر را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

۲- در دمای داخل گلخانه عدد ۸ غیرقطعی و در دمای خارج گلخانه عدد صفر، عدد غیرقطعی است خطای این دماسنج رقمی $\pm 1^{\circ}\text{C}$ است.

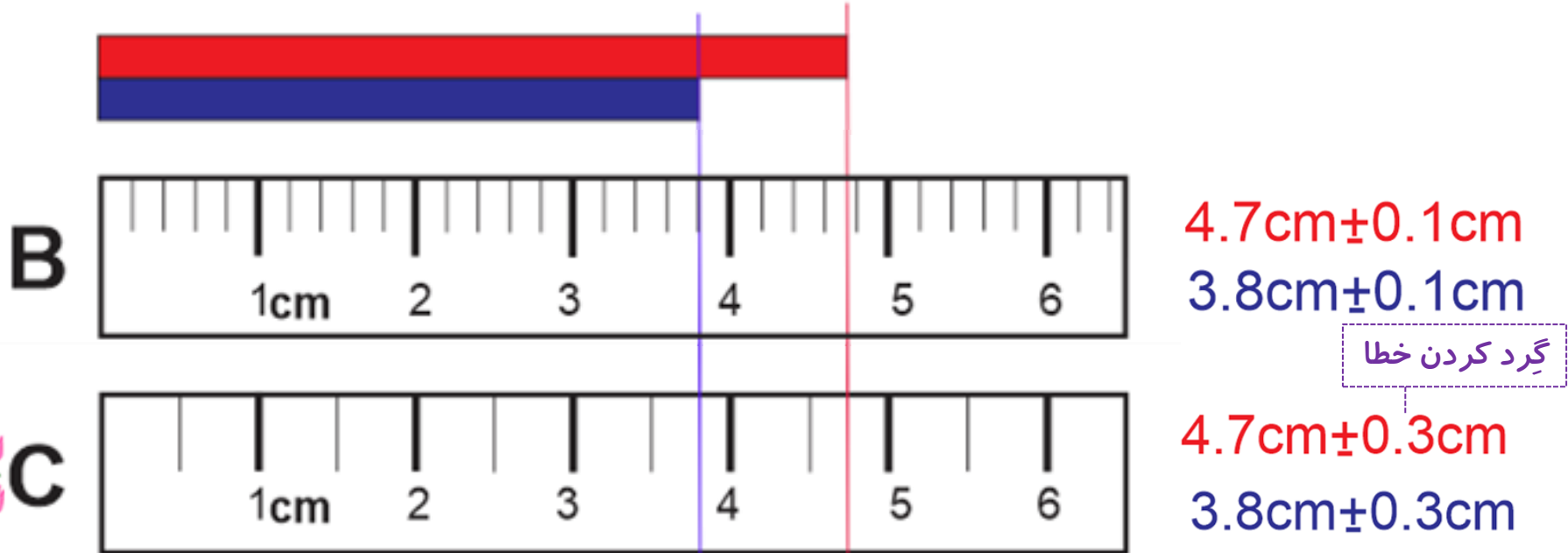

-۳

پرسش:

نتیجه اندازه گیری طول را با خط کش به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط دماسنج دیجیتالی را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$31/2 \pm ./1 \text{ } ^\circ\text{C}$$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط ترازوی دیجیتالی را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$109.4 \pm 0.1 \text{ kg}$$

$$\text{دقت} = 0.1 \text{ kg}$$

$$\text{خطای ابزار دیجیتالی} = \pm \text{دقت} = \pm 0.1 \text{ kg}$$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط ترازوی آشپزخانه را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

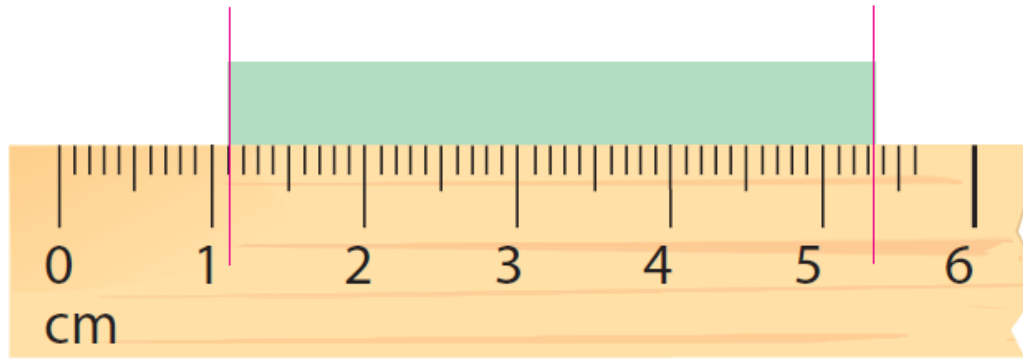
$$\text{دقت} = 100 \text{ g} = 0.1 \text{ kg}$$

$$(1.60 \pm 0.05) \text{ kg}$$

$$\text{خطا} = \pm \frac{100}{2} = \pm 50 \text{ g} = 0.05 \text{ kg}$$

پرسش:

به کمک یک خط کش میلی متری، طول میله را بر حسب میلی متر، سانتی متر و متر گزارش کنید. در گزارش خود رقم حدسی و خطای خط کش را مشخص کنید.

پاسخ:

$$\text{طول جسم} = (53/5 - 11/0 \pm . / 5) \text{mm} = (42/5 \pm . / 5) \text{mm}$$

شروع از اینجا

رقم غیر قطعی

خطا

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط تندی سنج خودرو را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$\text{دقت} = 1 \cdot \frac{\text{km}}{\text{h}}$$

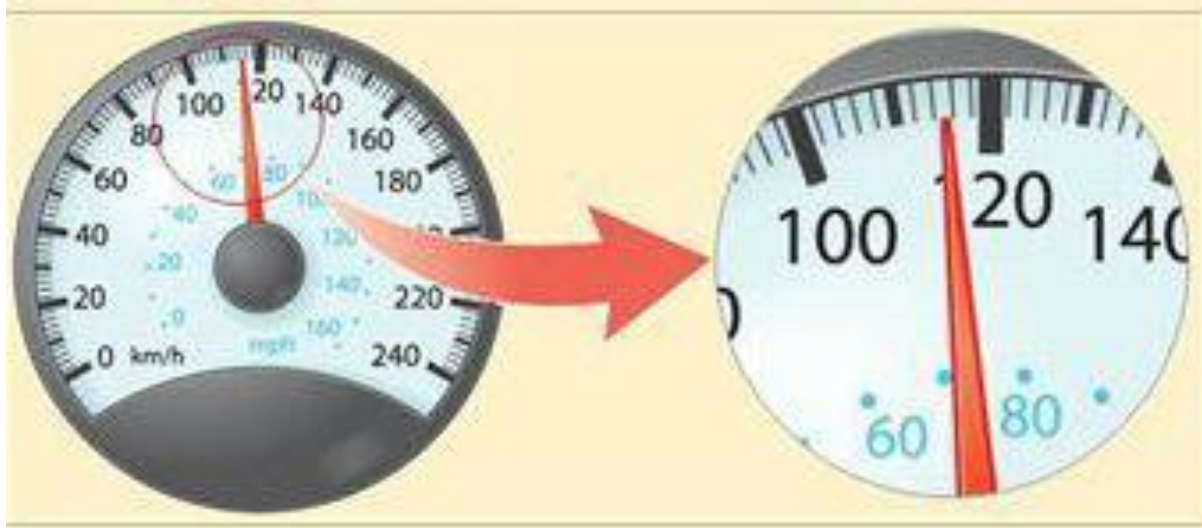
$$(50 \pm 5) \text{ km}$$

$$\text{خطا} = \pm \frac{1}{2} = \pm 5 \frac{\text{km}}{\text{h}}$$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط تندی سنج خودرو را به همراه خطای آن بنویسید.

$$\text{دقت} = 2 \frac{\text{km}}{\text{h}}$$

$$\text{خطا} = \pm \frac{2}{2} = \pm 1 \frac{\text{km}}{\text{h}}$$

پاسخ:

$$(115 \pm 1) \text{ km}$$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط دورسنج موتور اتومبیل را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$(22 \pm 3) \times 10^2 \text{ rpm}$$

دوربردقیقه $5 \times 100 \text{ rpm} =$ دقت

چون خطا و دقت هم مرتبه نیستند باید خطا روبه بالا گرد شود. $\pm \frac{5 \times 100}{2} \approx \pm 3 \times 100 \text{ rpm}$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط تندی سنج خورو مایل بر ساعت را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

 $(46 \pm 3) \text{MPH}$

مایل بر ساعت $5 \text{MPH} =$ دقت

چون خطا و دقت هم مرتبه نیستند باید خطا روبه بالا گرد شود $\pm \frac{5}{2} \approx \pm 3 \text{MPH}$ خطا

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط آمپرسنج را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

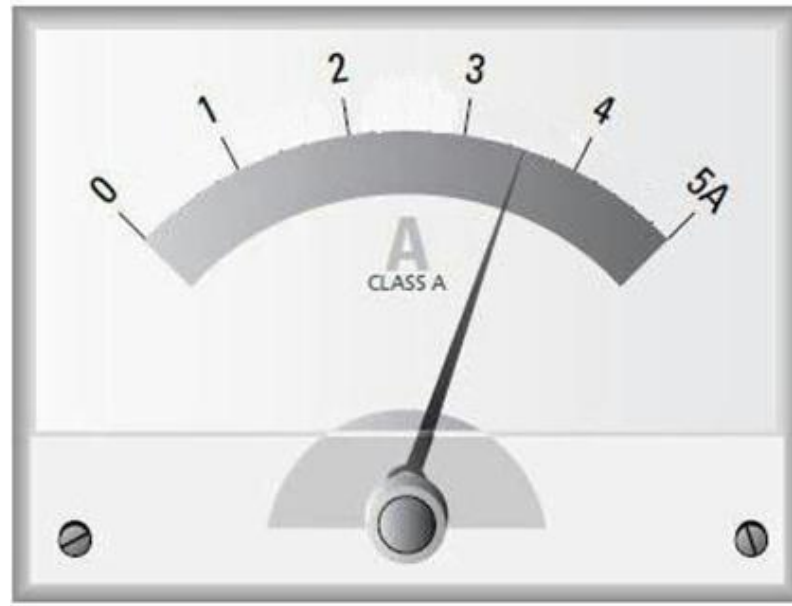
$$\text{دقت} = . / 2A$$

$$\text{خطا} = \pm \frac{. / 2A}{2} = \pm . / 1A$$

$$(3 / 5 \pm . / 1)A$$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط آمپرسنج را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

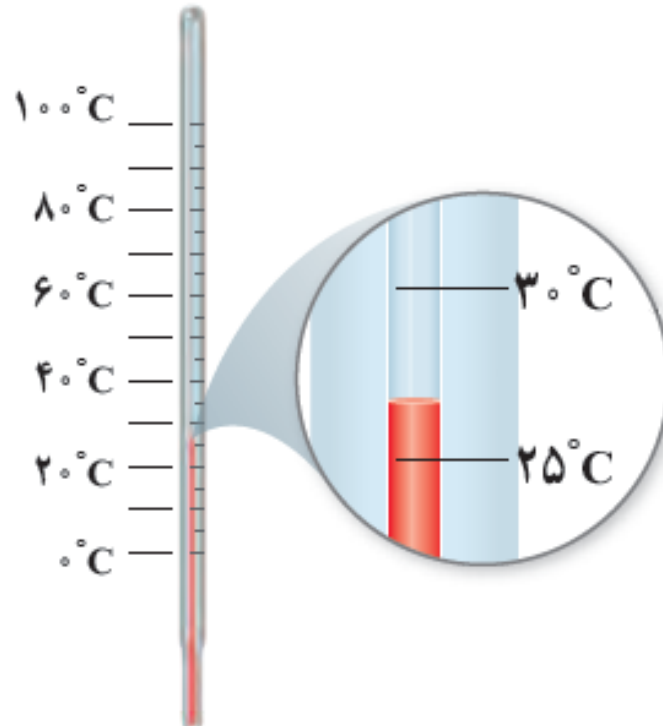
$$\text{دقت} = 1A$$

$$(3.5 \pm 0.5)A$$

$$\text{خطا} = \pm \frac{1A}{2} = \pm 0.5A$$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط دماسنج را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$(27 \pm 3)^\circ\text{C}$$

$$\text{دقت} = 5^\circ\text{C}$$

$$\text{خطا} = \pm \frac{5}{2} \approx \pm 3^\circ\text{C}$$

چون خطا و دقت هم مرتبه نیستند باید خطا روبه بالا گرد شود

پرسش:

شکل زیر ابزار دیجیتالی را نشان می دهد. نتیجه اندازه گیری را با ذکر خطای وسیله بنویسید.

$$\text{دقت} = . / 1g$$

پاسخ:

$$\text{خطا} = \pm . / 1g$$

$$(250.0 \pm . / 1)g$$

مقدار واقعی جرم، بین $249.0g$ و $251.0g$ قرار دارد.

پرسش:

شکل زیر دماسنج دیجیتال را نشان می دهد. نتیجه اندازه گیری را با ذکر خطای وسیله بنویسید.

پاسخ:

$$\text{دقت} = . / 1^{\circ}\text{C}$$

$$\text{خطا} = \pm . / 1^{\circ}\text{C}$$

$$(36.5 \pm . / 1)^{\circ}\text{C}$$

مقدار واقعی دما، بین ۳۶/۴ °C و ۳۶/۶ °C قرار دارد.

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط کولیس رقمی را به همراه خطای آن بنویسید.

دقت = $\pm 0.1 \text{ mm}$

پاسخ:

خطا = $\pm 0.1 \text{ mm}$

$(23 / 33 \pm 0.1) \text{ mm}$

مقدار واقعی طول، بین $23/32 \text{ mm}$ و $23/34 \text{ mm}$ قرار دارد.

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط ریزسنج رقمی را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$(19.977 \pm ./.001) \text{ mm}$

مقدار واقعی طول، بین 19.976 mm و 19.978 mm قرار دارد.

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط ریزسنج دیجیتالی یک هزارم را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$(3.582 \pm 0.001) \text{ mm}$

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط کولیس دیجیتالی را به همراه خطای آن بنویسید.

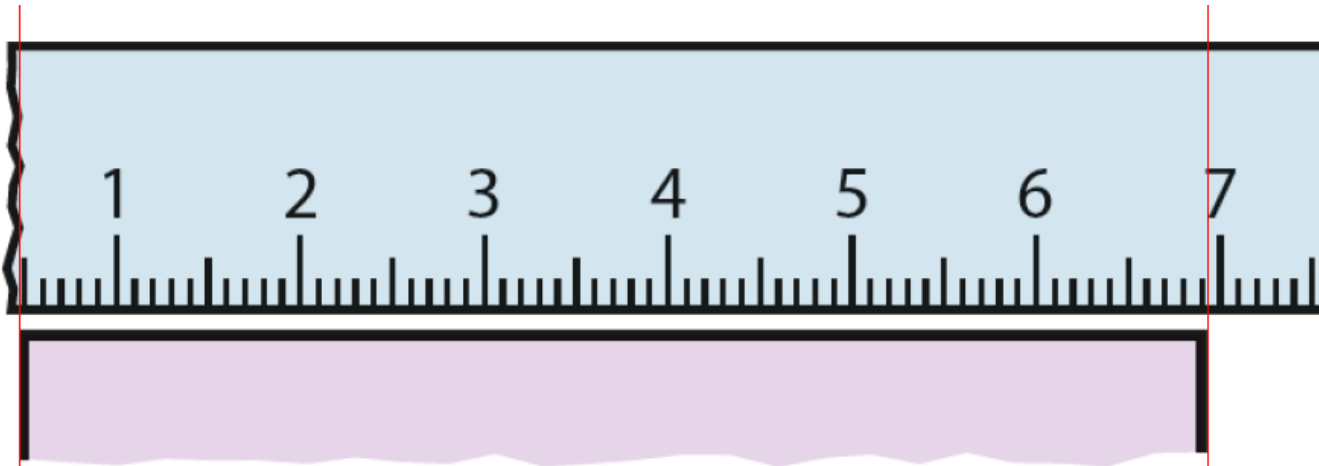

پاسخ:

$(12.34 \pm 0.1) \text{ mm}$

پرسش:

شکل زیر خط کشی را نشان می دهد که ابتدای آن از بین رفته است. نتیجه اندازه گیری توسط این خط کش را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$\text{طول جسم} = (۵/۰ - ۶۹/۲) \text{mm} \pm . / ۵ \text{mm} = (۶۴/۲ \pm . / ۵) \text{mm}$$

از بین رفته

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط تندی سنج شکل زیر را به همراه خطای آن بنویسید.

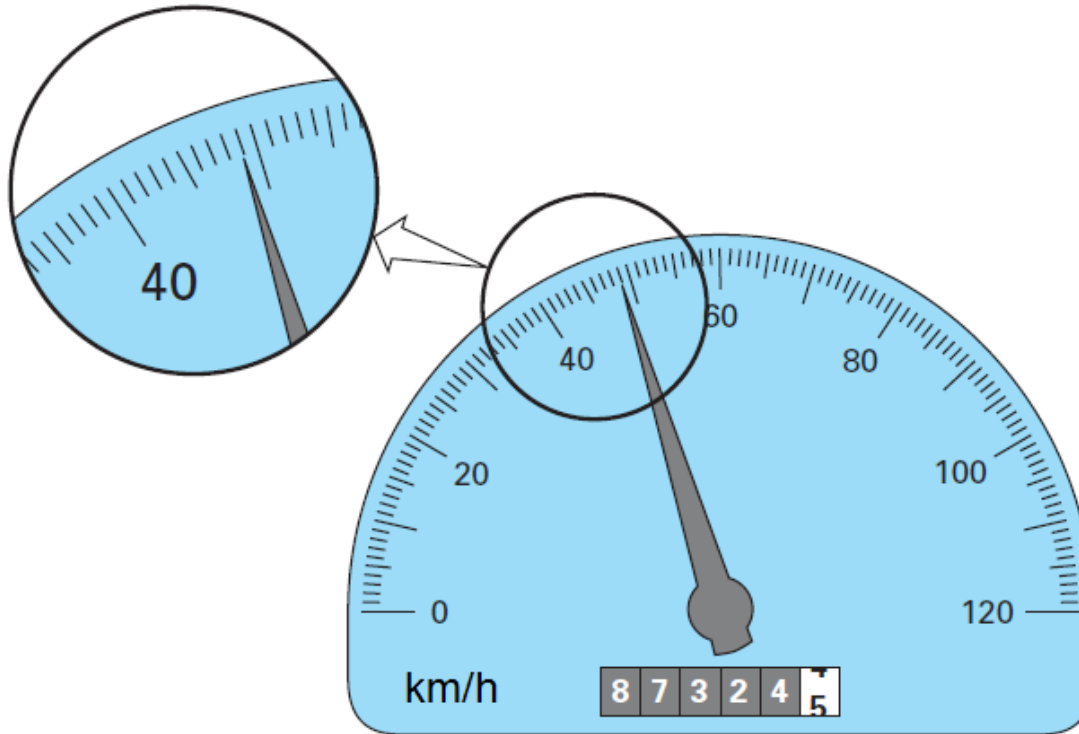
پاسخ:

$$\text{مقدار تندی خودرو} = (70 \pm 5) \text{ km/h}$$

مقدار واقعی تندی خودرو، بین 65 km/h و 75 km/h قرار دارد.

پرسش:

نتیجه اندازه گیری توسط تندی سنج شکل زیر را را به همراه خطای آن بنویسید.

پاسخ:

$$\text{مقدار تندی خودرو} = (48 / 9 \pm . / 5) \text{ km/h}$$

مقدار واقعی تندی خودرو، بین $48/4 \text{ km/h}$ و $49/4 \text{ km/h}$ قرار دارد.

تست:

خط کشی بر حسب میلی متر مدرج شده است. کدامیک از گزینه های زیر می تواند طول جسمی بر حسب سانتی متر باشد که توسط این خط کش اندازه گیری شده است؟

$$(1) 7/87 \pm ./.01$$

$$(2) 3/2 \pm ./.05$$

$$(3) 3/0.2 \pm ./.05$$

$$(4) 6/2 \pm ./.01$$

پاسخ:

گزینه ۳

تست:

کدام گزینه می تواند نتیجه اندازه گیری یک ریزسنگ مدرج با کمینه درجه بندی 0.5 mm باشد.

$$(1) 5/2.3 \text{ mm} \pm 0.25 \text{ mm}$$

$$(2) 5/2.0 \text{ mm} \pm 0.25 \text{ mm}$$

$$(3) 5/2.0 \text{ mm} \pm 0.3 \text{ mm}$$

$$(4) 5/2.3 \text{ mm} \pm 0.3 \text{ mm}$$

پاسخ:

گزینه ۳

تست:

نتیجه اندازه گیری یک خط کش مدرج به صورت $5\text{mm} \pm 0.35/\text{mm}$ گزارش شده است. دقت اندازه گیری این خط کش، تعداد رقم های با معنای آن ورقم غیر قطعی آن به ترتیب از راست به چپ، کدام است؟

۵,۲,.. / ۵mm(۴)

۵,۲,۱mm(۳)

۸,۳,۱mm(۲)

۸,۴,.. / ۵mm(۱)

پاسخ:

گزینه ۲

تست:

اندازه گیری ضخامت یک لایه شیشه بوسیله کولیس به صورت $7/85\text{mm} \pm X\text{mm}$ گزارش شده است. کمینه اندازه گیری و مقدار خطای اندازه گیری X بر حسب میلی متر به ترتیب از راست به چپ مطابق کدام گزینه می تواند باشد؟

- (۱) $0.1, 0.5$ (۲) $0.1, 0.2$ (۳) $0.3, 0.5$ (۴) $0.5, 2.5$

پاسخ:

گزینه ۳

پرسش ها و مسئله های فصل ۱:

۵-جرم یک سوزن ته گرد را چگونه می توان با یک ترازوی آشپزخانه اندازه گیری کرد؟

پاسخ:

جرم تعداد معینی سوزن ته گرد را با ترازو اندازه می گیریم و عدد حاصل را بر تعداد سوزن ها تقسیم می کنیم تا جرم یک سوزن ته گرد به دست آید

پرسش:

روشی ابداع کنید که بتوان با کمک خط کش معمولی ضخامت یک برگ کاغذ را اندازه گیری نمود؟

پاسخ:

تعدادی ورقه کاغذ را روی هم قرار می دهیم با خط کش ضخامت ورقه ها را اندازه می گیریم عدد به دست آمده را بر تعداد ورقه ها تقسیم می کنیم تا ضخامت یک ورقه کاغذ به دست آید.

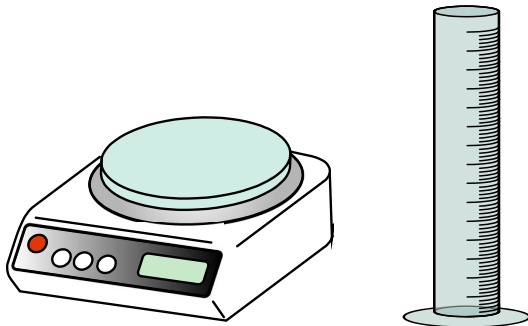
فعالیت ۱-۴:

الف) آزمایشی طراحی و اجرا کنید که به کمک آن بتوان جرم و حجم یک قطره آب را اندازه گیری کرد.

پاسخ:

به کمک قطره چکان تعداد ۵۰ یا ۱۰۰ قطره آب را داخل یک استوانه مدرج می ریزیم. حجم آن بدست می آید، این عدد را بر تعداد قطره ها تقسیم می کنیم، **حجم یک قطره** بدست می آید.

برای تعیین جرم، جرم تعداد ۵۰ تا ۱۰۰ قطره آب را به کمک ترازوی حساسی اندازه گیری کرده، مقدار بدست آمده را بر تعداد قطره ها تقسیم می کنیم و **جرم یک قطره** را به دست می آید.

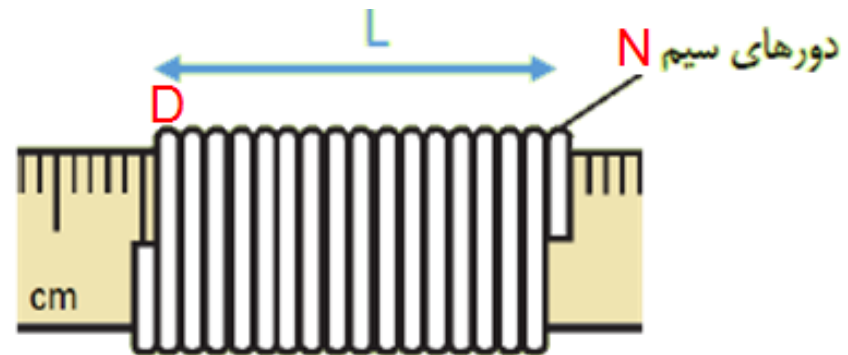
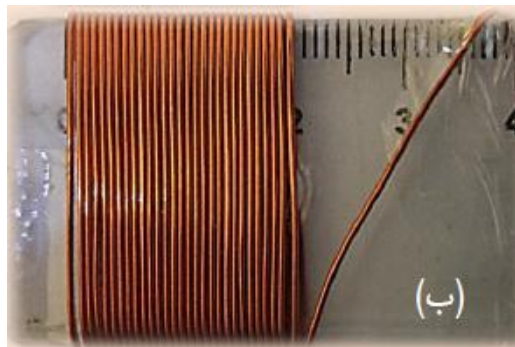

فعالیت ۱-۴:

ب) تکه ای سیم لاکی نازک یا نخ قرقره به طول تقریبی یک متر تهیه کنید. آزمایشی طراحی و اجرا کنید که به کمک یک خط کش میلیمتری بتوان قطر این سیم یا نخ را اندازه گیری کرد.

پاسخ:

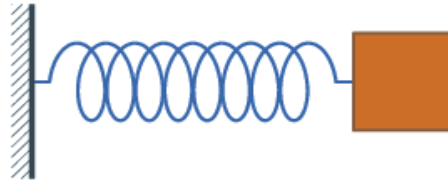
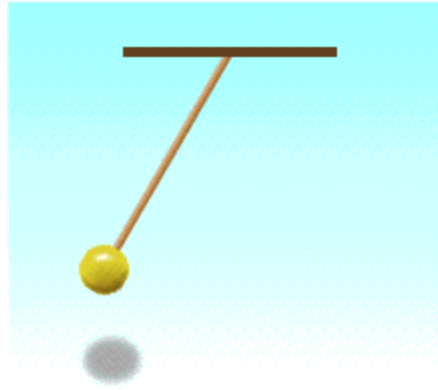
سیم را دور یک خط کش میلیمتری و کاملاً مجاور هم پیچید. با تقسیم طول L بر تعداد دور سیم N ، قطر سیم D به دست می آید.

$$L = ND$$

پرسش:

روشی ابداع کنید که بتوان باکمک ساعت، زمان نوسان آونگ (رفت و برگشت) را اندازه گیری نمود؟

پرسش:

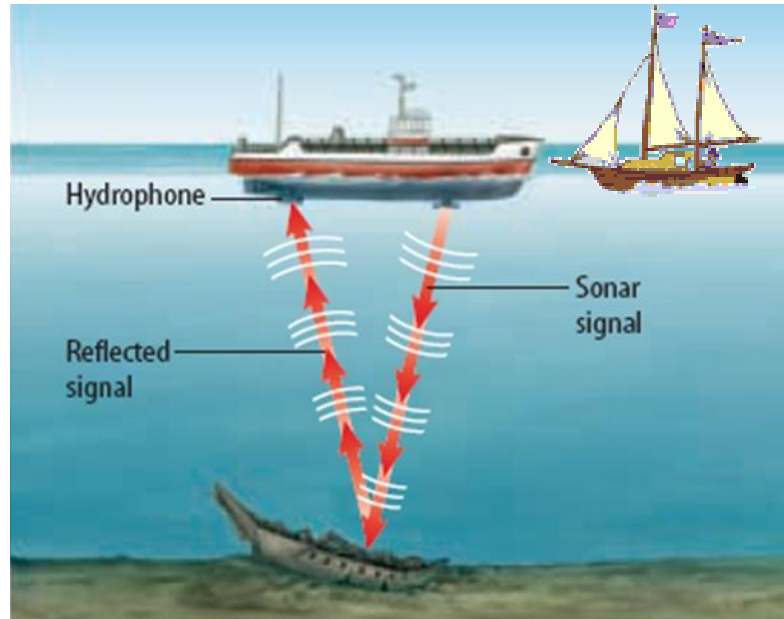
روشی ابداع کنید که بتوان باکمک آن، ارتفاع چاهی را اندازه گیری نمود؟

پرسش:

روشی ابداع کنید که بتوان با کمک آن ، عمق اقیانوس را اندازه گیری نمود؟

پرسش:

روشی ابداع کنید که بتوان باکمک آن ارتفاع یک برج را اندازه گیری نمود؟

انیمیشن

موضوع: تخمین مرتبهٔ بزرگی

تخمین مرتبه ی بزرگی

نوعی تخمین در فیزیک اصطلاحاً تخمین مرتبه ی بزرگی نامیده می شود.

در تخمین مرتبه بزرگی ابتدا عدد را به صورت نماد گذاری علمی می نویسیم سپس از قاعده زیر استفاده می کنیم

اگر عدد مورد نظر بین ۱ الی ۵ باشد در این صورت آن را برابر ۱ در نظر می گیریم
اما اگر عدد بین ۵ تا ۱۰ باشد آن را برابر ۱۰ در نظر می گیریم.

$$X \times 10^n \begin{cases} \approx 1 \times 10^n & \text{اگر عدد بین } 1 \leq X < 5 \text{ باشد} \\ \approx 10 \times 10^n & \text{اگر عدد بین } 5 \leq X < 10 \text{ باشد} \end{cases}$$

نماد گذاری علمی

چند مثال از گرد کردن اعداد

$4 = 4 \times 1.0 \approx 1 \times 1.0 = 1$	$./8 = 8 \times 1.0^{-1} \approx 1.0 \times 1.0^{-1} = 1$
$7 = 7 \times 1.0 \approx 1.0 \times 1.0 = 1.0$	$./0.5 = 5 \times 1.0^{-2} \approx 1.0 \times 1.0^{-2} = 1.0^{-1}$
$45 = 4/5 \times 1.0^1 \approx 1 \times 1.0^1 = 1.0$	$./0.49 = 4/9 \times 1.0^{-2} \approx 1.0 \times 1.0^{-2} = 1.0^{-2}$
$51 = 5/1 \times 1.0^1 \approx 1.0^1 \times 1.0^1 = 1.0^2$	$./5.4 = 5/0.4 \times 1.0^{-1} \approx 1.0^1 \times 1.0^{-1} = 1$
$2.51 = 2/0.51 \times 1.0^3 \approx 1 \times 1.0^3 = 1.0^3$	$./9.2 = 9/0.2 \times 1.0^{-1} \approx 1.0 \times 1.0^{-1} = 1$
$992.00 = 9/92 \times 1.0^4 \approx 1.0 \times 1.0^4 = 1.0^5$	$./49 = 4/9 \times 1.0^{-1} \approx 1.0 \times 1.0^{-1} = 1.0^{-1}$

پرسش:

چه موقع از تخمین استفاده می کنیم:

پاسخ:

دقت بالا در محاسبه ها، اهمیت چندانی نداشته باشد.
زمان کافی برای محاسبه های دقیق نداشته باشیم.
همه یا بخشی از داده های مورد نیاز، در دسترس نباشد.

تمرین:

در شهری با مساحتی حدود ۲۵۰ کیلومتر مربع در یک روز بارانی ۸ میلی متر باران باریده است. اگر هر قطره باران به صورت کره ای به شعاع ۵mm. فرض کنیم مرتبه بزرگی تعداد قطره های باران را در این روز تخمین بزنید.

پاسخ:

 ≈ 1.15

$$\left\{ \begin{aligned} A &= 250 \cdot \text{km}^2 \times \frac{(10^3)^2 \text{m}^2}{1 \text{km}^2} = 250 \times 10^6 \text{m}^2 \approx 10^2 \times 10^6 \text{m}^2 \approx 10^8 \text{m}^2 \\ d &= 8 \text{mm} = 8 \times 10^{-3} \text{m} \approx 10 \times 10^{-3} \text{m} \approx 10^{-2} \text{m} \\ r &= 5 \text{mm} = 5 \times 10^{-3} \text{m} \end{aligned} \right.$$

حجم باران باریده شده $V_1 = Ad = 10^8 \text{m}^2 \times 10^{-2} \text{m} = 10^6 \text{m}^3$

حجم یک قطره باران $V_2 = \frac{4}{3} \pi r^3 = \frac{4}{3} \times 3/14 \times (5 \times 10^{-3})^3 = 523 \times 10^{-9} \text{m}^3 \approx 10^{-9} \text{m}^3$

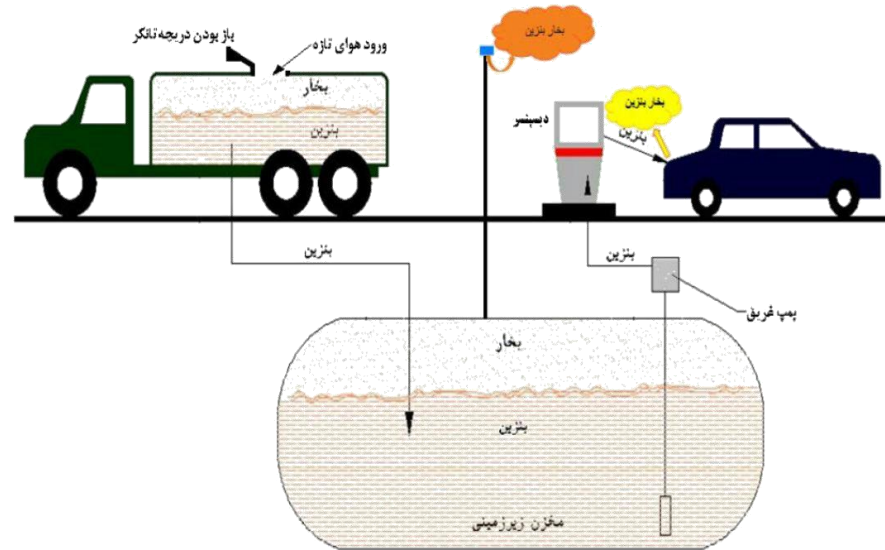
مرتبه بزرگی $N = \frac{V_1}{V_2} = \frac{10^6}{10^{-9}} = 10^6 \times 10^9 = 10^{15}$

تمرین ۱-۵:

الف) مرتبه بزرگی حجم بخار بنزینی را که در هر شبانه روز وارد هوای شهر تهران می شود، بر حسب لیتر تخمین بزنید. (حجم بنزین مصرفی در ایران در سال $2/6 \times 10^{11} L$)

جدول ۱-۷ بیان اندازه چند کمیت به صورت نمادگذاری علمی		
نمونه	اندازه کمیت (شامل عدد و یکان)	بیان به صورت نمادگذاری علمی
حجم بنزین مصرفی در ایران در سال ۱۳۹۴	$26000000000 L$	$2/6 \times 10^{11} L$
تندی نور در هوا	$300000000 m/s$	$3/00 \times 10^8 m/s$
طول کل خطوط انتقال نفت خام، گاز و سایر فرآورده های سوختی در ایران	$38900000 m$	$3/89 \times 10^7 m$
حجم یک بشکه نفت	$159 L$	$1/59 \times 10^2 L$
قطر موی انسان	$0/00000801 m$	$8/01 \times 10^{-6} m$
قطر اتم هیدروژن	$0/0000000106 m$	$1/06 \times 10^{-11} m$

پاسخ:

 $\approx 10^8 L$

بخار بنزین در حالت های زیر وارد هوا می شود ۱- در زمان پر کرده باک خودرو ۲- هنگام پر کردن مخزن جایگاه ۳- هنگام پر کردن تانکر حمل سوخت

تمرین ۱-۵:

الف) مرتبه بزرگی حجم بخار بنزینی را که در هر شبانه روز وارد هوای شهر تهران می شود، بر حسب لیتر تخمین بزنید. (حجم بنزین مصرفی در ایران در سال $2/6 \times 10^{10}$ L)

پاسخ:

مصرف بنزین در تهران تقریباً یک سوم مصرف در ایران است

$$\text{مصرف بنزین در تهران در سال} : \frac{2/6 \times 10^{10}}{3} \text{ L}$$

$$\text{مصرف بنزین در تهران در روز} : \frac{2/6 \times 10^{10}}{3 \times 365} \text{ L} = 2/37 \times 10^{-3} \times 10^{10} \text{ L} \approx 2 \times 10^7 \text{ L}$$

$$\text{مرتبه بزرگی حجم بخار بنزین} : 2 \times 10^7 \text{ L} + 2 \times 10^7 \text{ L} + 2 \times 10^7 \text{ L} = 6 \times 10^7 \text{ L} \approx 10^8 \text{ L}$$

که وارد هوای تهران می شود

از باک یک خودرو هنگام سوخت گیری

از مخزن جایگاه پمپ بنزین هنگام دریافت سوخت از تانکر

از مخزن تانکر، هنگام دریافت سوخت از خطوط لوله

پرسش:

تخمین بنزید در هر شبانه روز چند لیتر بخار بنزین وارد هوای شهر تهران می شود.
(حجم بنزین مصرفی در ایران در سال $2/6 \times 10^{10}$ L)

پاسخ:

$$\approx 10^8 \text{ L}$$

مصرف بنزین در تهران تقریباً یک سوم مصرف در ایران است

مصرف بنزین در تهران در سال $\frac{2/6 \times 10^{10}}{3} \text{ L}$

مصرف بنزین در تهران در روز $\frac{2/6 \times 10^{10}}{3 \times 365} \text{ L} = 2/37 \times 10^{-3} \times 10^{10} \text{ L} \approx 2 \times 10^7 \text{ L}$

مرتبه بزرگی حجم بخار بنزین که وارد هوای تهران می شود $\approx 2 \times 10^7 \text{ L} + 2 \times 10^7 \text{ L} + 2 \times 10^7 \text{ L} = 6 \times 10^7 \text{ L} \approx 10^8 \text{ L}$

از باک یک خودرو
هنگام سوخت گیری

از مخزن جایگاه پمپ
بنزین هنگام دریافت
سوخت از تانکر

از مخزن تانکر، هنگام دریافت
سوخت از خطوط لوله

تمرین:

مرتبه بزرگی تعداد نفس هایی را که یک شخص در طول عمرش می کشد، تخمین بزنید.
مرتبه بزرگی تعداد پلک هایی را که چشم یک شخص در طول عمرش می زند، تخمین بزنید.

پاسخ:

عمر متوسط انسان ۷۰ سال در نظر می گیریم.

$$\text{حساب دقیقه} = 70 \text{ سال} \times \frac{365 \text{ day}}{1 \text{ سال}} \times \frac{24 \text{ h}}{1 \text{ day}} \times \frac{60 \text{ min}}{1 \text{ h}} = 3679200 \text{ دقیقه} \approx 10^7 \text{ دقیقه}$$

$$\text{تعداد نفس ها} \approx 20 \times 10^7 \approx 2 \times 10^8 \approx 10^8$$

اگر شخص در هر دقیقه ۲۰ بار نفس بکشد.

$$\text{تعداد پلک زدن ها} \approx 30 \times 10^7 \approx 3 \times 10^8 \approx 10^8$$

اگر شخص در هر دقیقه ۳۰ بار پلک بزند.

تمرین:

مرتبه بزرگی موهای سر یک شخص را تخمین بزنید.

پاسخ:

 ≈ 1.5 فرض می کنیم نیمی از سر شخص پوشیده از مو و سر را یک کره به شعاع 10 cm در نظر می گیریم.

$$\text{مساحت قسمتی از سر که مو دارد} = \frac{\text{مساحت کره}}{2} = \frac{4\pi R^2}{2} = 2 \times 3.14 \times 10^2 = 6.28 \times 10^2 \text{ cm}^2 \approx 10^3 \text{ cm}^2$$

اگر هر cm^2 از سر ۱۰۰ تار داشته باشد.

$$\text{مرتبه بزرگی موها} \approx 100 \times 10^3 = 1.5$$

تمرین:

مرتبه بزرگی حجم هوایی که یک انسان در طول عمر خود تنفس می کند را تخمین بزنید.

پاسخ:

 $\approx 10^9 \text{L}$

مرتبه بزرگی عمر یک شخص بر حسب دقیقه 10^7 به دست آمد. اگر شخص در هر دقیقه ۲۰ بار نفس بکشد و شش ها را کره ای به شعاع ۱۵cm در نظر بگیریم خواهیم داشت:

مرتبه حجم هوای
تنفس شده

$$V = \frac{4}{3} \pi r^3 \times 20 \times 10^7 = \frac{4}{3} \times \frac{3}{14} \times 15^3 \times 2 \times 10^8 = 2/7 \times 10^{12} \text{ cm}^3$$

مرتبه حجم هوای
تنفس شده

$$= 2/7 \times 10^{12} \text{ cm}^3 \times \frac{1 \text{L}}{1000 \text{ cm}^3} = 2/7 \times 10^9 \text{L} \approx 10^9 \text{L}$$

تمرین:

تخمین بزنید در یک ماه، چند لیتر آب در هنگام مسواک زدن در کشور ایران هدر می رود؟ این مقدار معادل چند لیتر آب معدنی $1/5$ لیتری است؟

پاسخ:

 $\approx 10^9$

فرض می شود ۶۰ درصد از جمعیت ۸۰ میلیونی ایران روزی یکبار مسواک بزنند و در هنگام مسواک زدن نیم لیتر آب هدر برود:

$$\text{تعداد افرادی که در یک ماه مسواک می زنند} = ۳۰ \text{ (روز)} \times \frac{۶۰}{۱۰۰} \times ۸۰,۰۰۰,۰۰۰ \text{ (نفر)} = ۱۴۴ \times ۱۰^۷$$

$$\text{مقدار آب هدر رفته} = ۱۰^۹ \text{ L} \approx (۱ \text{ لیتر}) \times ۱۴۴ \times ۱۰^۷ = ۰.۵$$

$$\text{تعداد بطری ها} = \frac{۱۰^۹}{1/5} \approx 6/7 \times ۱۰^۸ \approx ۱۰^۹$$

تمرین:

مرتبه بزرگی انرژی الکتریکی اتلافی در کشور ایران، به علت روشن بودن لامپهای اضافه در خانه رادر مدت یک شبانه در روز تخمین بزنید.

پاسخ:

 $\approx 10^{13} \text{ J}$

جمعیت ایران را ۸۰ میلیون در نظر گرفته و فرض می شود هر خانواده ۴ نفره یک خانه داشته باشند.

$$\text{تعداد خانه} = \frac{80,000,000}{4} = 20,000,000 = 2 \times 10^7 \approx 10^7$$

فرض می شود در هر خانه در طول یک شبانه روز دو لامپ ۴۰ W به مدت ۴ ساعت اضافه روشن بماند:

$$\text{(وات)} \times 40 \times \text{(ثانیه)} \times 3600 \times \text{(ساعت)} \times 4 \times \text{(لامپ)} \times 2 \times \text{(خانه)} \times 10^7 = \text{انرژی اتلافی}$$

$$\text{انرژی اتلافی} = 1/152 \times 10^{13} \text{ J} \approx 10^{13} \text{ J}$$

تمرین:

مرتبه بزرگی جرم آب اقیانوس ها را تخمین بنویسید.

(شعاع زمین $R = 6/4 \times 10^6 \text{ m}$ چگالی آب دریا $\rho \approx 1000 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$)

پاسخ:

$$m \approx 10^{20} \text{ kg}$$

$$A = 4\pi R^2 = 4 \times 3/14 \times (6/4 \times 10^6)^2 = 5/14 \times 10^{14} \text{ m}^2$$

مساحت سطح زمین

از آنجا که ۷۵ درصد سطح زمین را آب اقیانوس ها فراگرفته است و عمق اقیانوس ها از مرتبه 10^3 m است،

$$\text{مساحت آب اقیانوس} = 5/14 \times 10^{14} \text{ m}^2 \times \frac{3}{4} = 3/855 \times 10^{14} \text{ m}^2 \approx 10^{14} \text{ m}^2$$

$$V = Ah = 10^{14} \times 10^3 = 10^{17} \text{ m}^3$$

حجم آب اقیانوس

$$m = \rho V = 10^3 \times 10^{17} \approx 10^{20} \text{ kg}$$

جرم آب اقیانوس

تمرین:

مرتبه بزرگی تعداد قطره های آب لازم برای پر کردن یک استخر با حجم 560 m^3 را تخمین بزنید (متوسط قطره هر قطره ی کروی را 4 mm^3 در نظر بگیرید)

پاسخ:

$$1.0^3 \text{ m}^3$$

تمرین:

اگر تعداد خودرو های موجود در کشور ۵ میلیون دستگاه باشد و هر خودرو به طور متوسط روزانه مسافت ۳۰ km را پیماید، مصرف سالانه ی بنزین توسط خودرو ها به طور تخمینی چند لیتر است؟ (خودروها به طور متوسط در هر ۱۰۰ کیلومتر، ۰ الیتر بنزین مصرف می کنند)

پاسخ:

۱۰^۹L

موضوع : چگالی

برگشت

قبلی

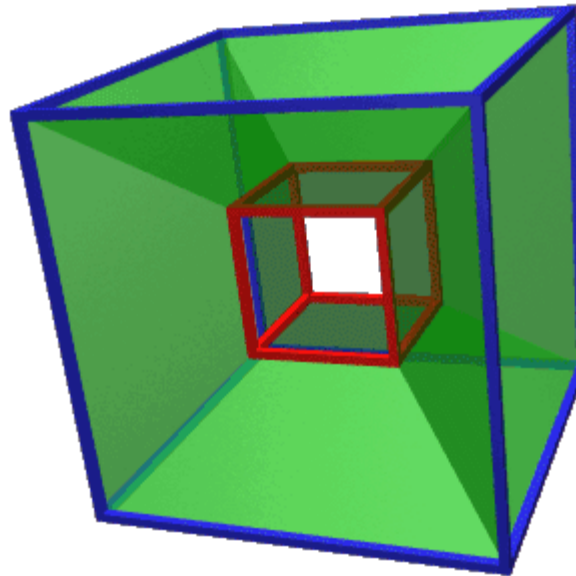
بعدی

خروج

چگالی ρ (رُو)

جرم یکای حجم هر ماده را چگالی آن ماده می نامند :

$$\text{چگالی} = \frac{\text{جرم}}{\text{حجم}}$$

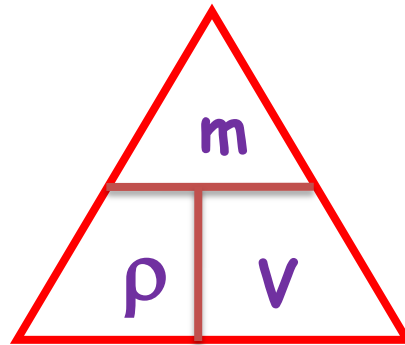

نکته:

$$\rho = \frac{m}{V}$$

در SI، یکای چگالی، $\frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$ است

یکاهای $\frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$ و $\frac{\text{g}}{\text{lit}}$ هم رایج اند

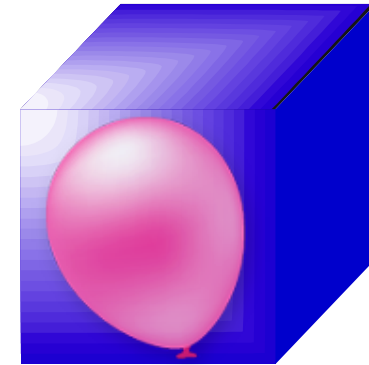
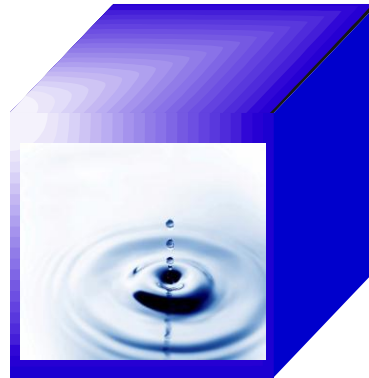
پرسش:

چگالی کدام حالات ماده بیشتر است؟

پاسخ:

چگالی گازها > چگالی مایعات > چگالی جامدات

هرچه فاصله بین مولکولها یک جسم کمتر باشد چگالی جسم بیشتر است (چگال تر است).

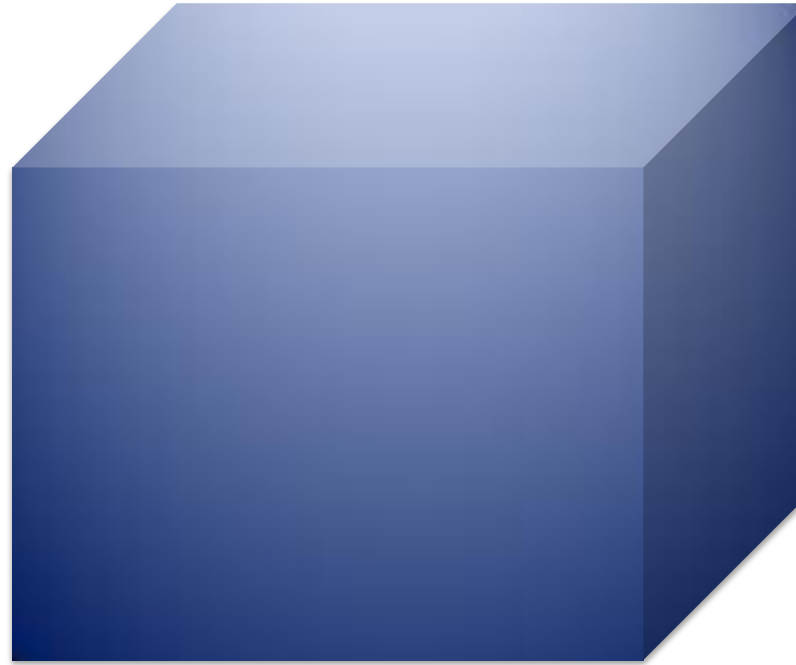

پرسش:

۱- چگالی جیوه 13600 kg/m^3 است یعنی چه؟

پاسخ:

یعنی هریک متر مکعب جیوه، 13600 kg جرم دارد

پرسش:

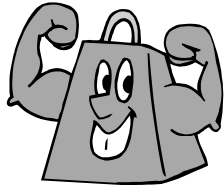
۲- چگالی آب 1 g/cm^3 است یعنی چه؟ ■

پاسخ:

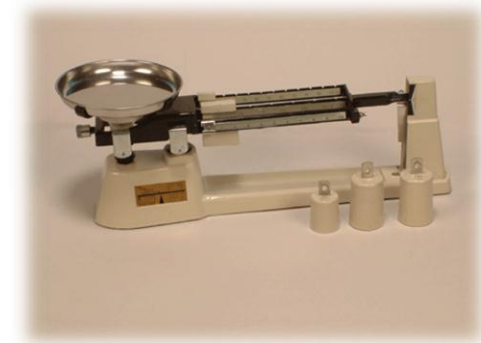
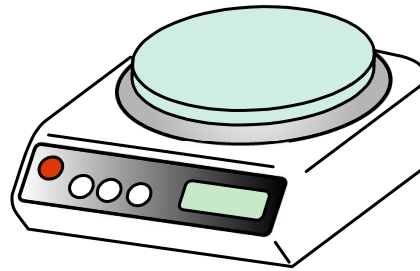
یعنی هر سانتی متر مکعب آب، یک گرم جرم دارد.
به چگالی اجسام جرم حجمی نیز گفته می شود.

جرم:

مقدار ماده تشکیل دهنده یک جسم را جرم گویند.

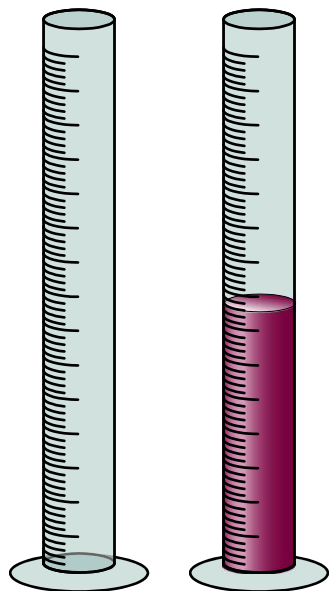
جرم را معمولا با ترازواندازه می گیرند.

حجم:

فضایی که یک جسم اشغال می کند

حجم را با روابط هندسی یا استوانه مدرج اندازه می گیرند

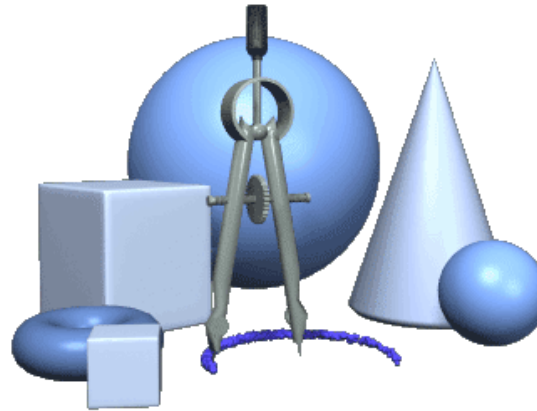
پرسش:

حجم یک جسم را چگونه می توان تعیین کرد؟

پاسخ:

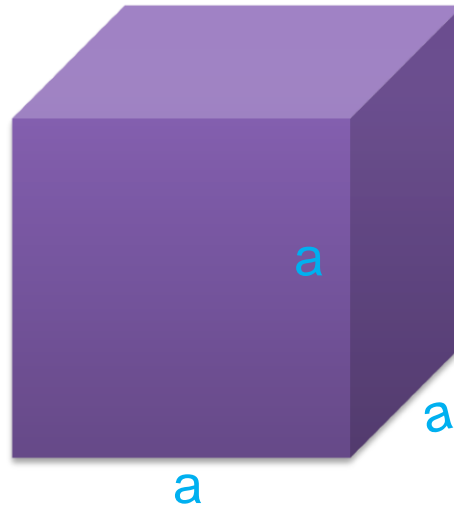
۱- اگر جسم شکل هندسی مشخصی داشته باشد (مکعب، مکعب مستطیل، استوانه، کره و...)

به کمک فرمولهای هندسی محاسبه می کنیم

الف- حجم مکعب

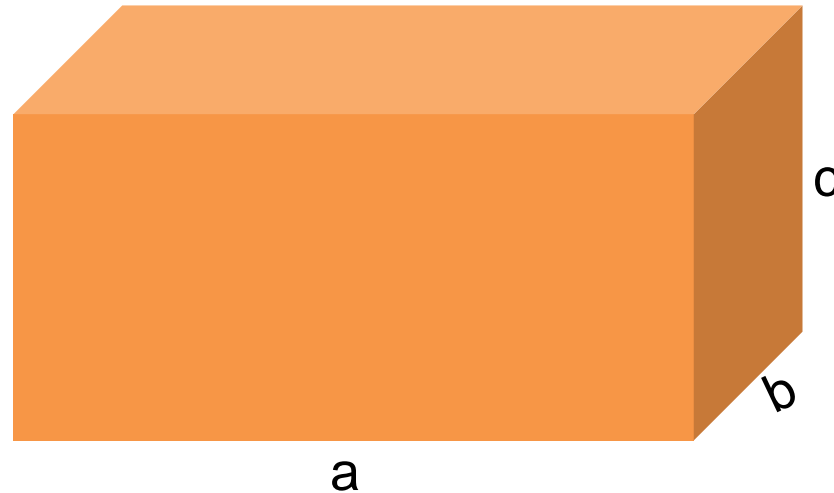
یک ضلع مکعب را به توان ۳ می رسانیم ، حجم مکعب پیدا می شود

$$V = a^3$$

ب- حجم مکعب مستطیل

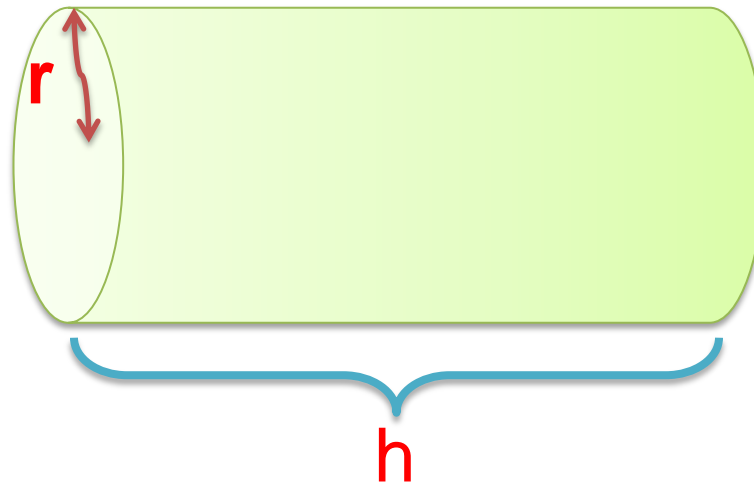
حاصل ضرب **طول** در **عرض** در **ارتفاع** ، حجم مکعب مستطیل پیدا می شود

$$V=abc$$

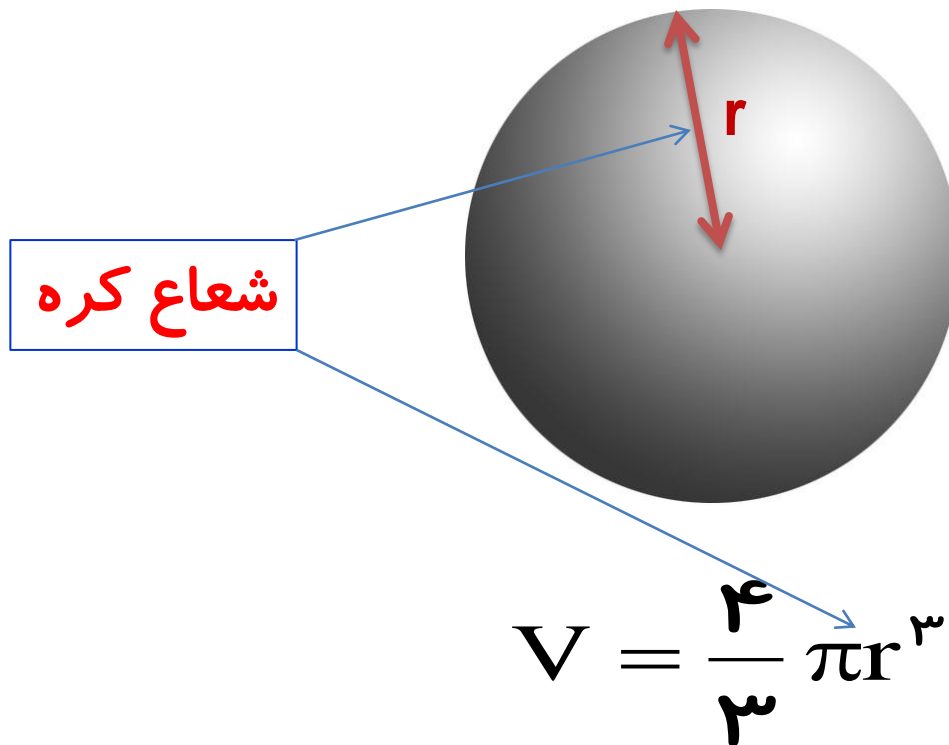
ج- حجم استوانه

حاصل ضرب مساحت قاعده (دایره) در ارتفاع، حجم استوانه پیدا می شود

$$V = A.h = \pi r^2 .h$$

د-حجم کره

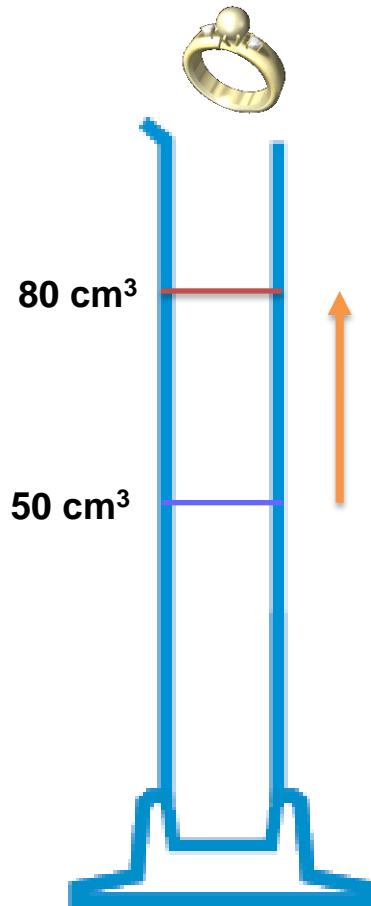
شعاع کره

$$V = \frac{4}{3} \pi r^3$$

۲- اگر جسم شکل هندسی مشخصی نداشته باشد

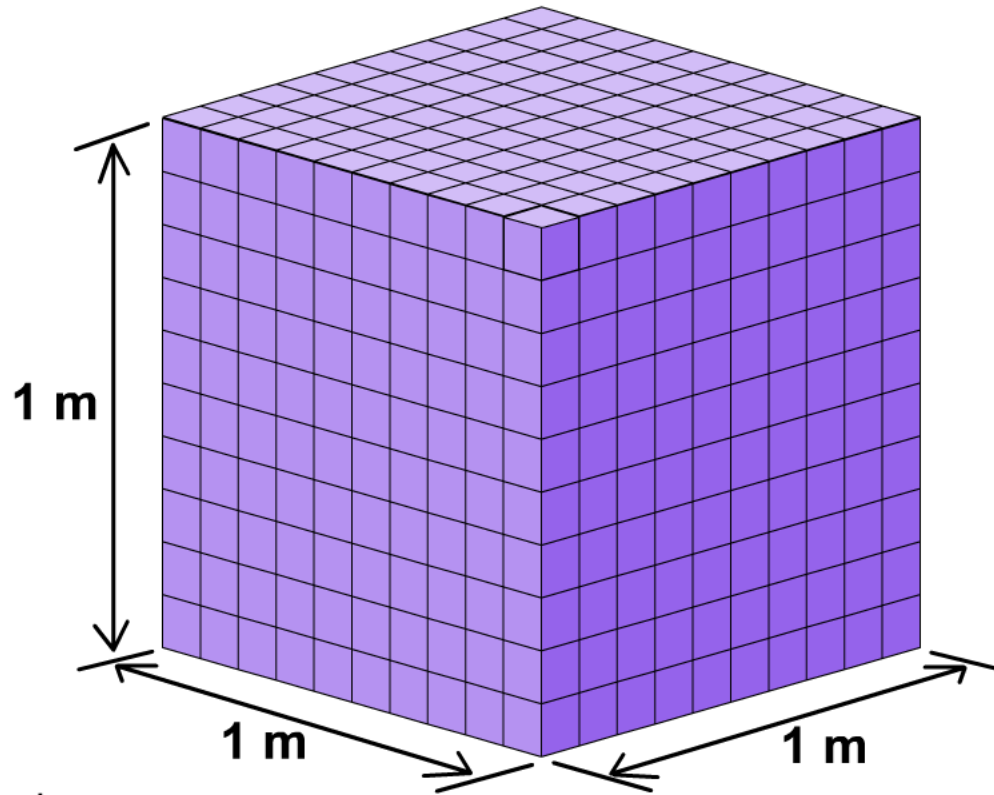
جسم را داخل استوانه ی مدرجی که حاوی مقدار مشخصی آب است می اندازیم ؛ حجم بالا آمده ، حجم جسم است (با کم کردن حجم آب از حجم اولیه آب ، حجم بالا آمده بدست می آید)

انیمیشن تبدیل واحد حجم

Start

$$1\text{m}^3 = x \text{ lit}$$

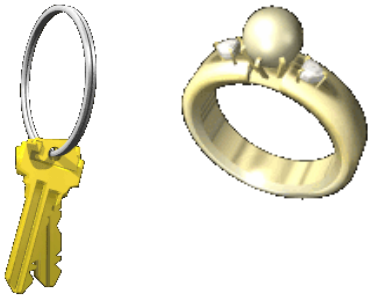

ویرایش: انصاری تبار

پرسش:

چگونه چگالی اشیایی مانند؛ کلید، قاشق، چنگال، کارد، انگشتر و ... را بدست بیاوریم؟

پاسخ:

۱. جسم را در ترازو قرار داده و جرم آنها را بدست می آوریم

۲. جسم مورد نظر را در استوانه مدرجی که حاوی مقداری آب است. انداخته، بصورتی که کاملاً در آب فرو رود، حجم آب بالا آمده، حجم جسم مورد نظر است.

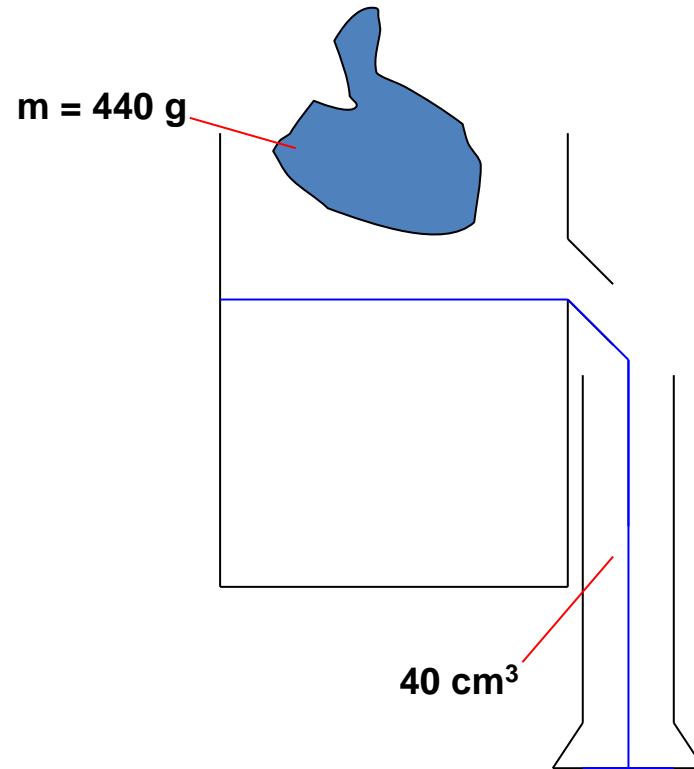
۳. طبق فرمول چگالی، جرم را بر حجم تقسیم کنیم تا چگالی بدست آید. $\rho = \frac{m}{V}$

تمرین:

چگالی یک قطعه فلز به جرم 440 g و حجم 40 cm^3 را بدست آورید؟

پاسخ:

$$\rho = 11 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

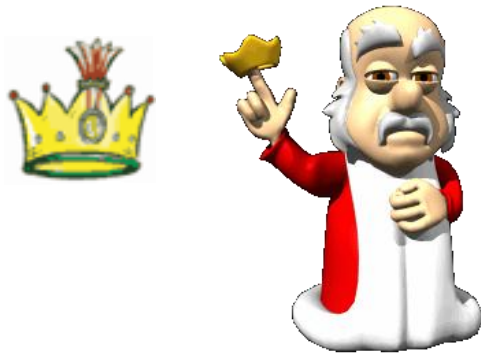
$$\left\{ \begin{array}{l} m = 440 \text{ g} \\ V = 40 \text{ cm}^3 \\ \rho = ? \end{array} \right. \quad \rho = \frac{m}{V}$$

$$\rho = \frac{440}{40}$$

$$\rho = 11 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

پرسش ها و مسئله های فصل ۱:

۱۹- الف) قطعه ای فلزی به شما داده شده است و ادعا می شود که از طلای خالص ساخته شده است. چگونه می توانید درستی این ادعا را بررسی کنید؟

پاسخ:

m جرم قطعه فلزی را با استفاده از ترازو به دست می آوریم. **v** حجم آن را بایک استوانه مدرج محتوی آب و اندازه گیری تغییر حجم آن قطعه به دست می آوریم. حال با تقسیم جرم بر حجم **ρ** چگالی را به دست می آوریم، حال اگر نتیجه با چگالی طلا یعنی $19/3 \text{ g/cm}^3$ مطابقت داشت، می توان ادعای خالص بودن طلا را پذیرفت .

پرسش ها و مسئله های فصل ۱:

ب) بزرگ ترین شمش طلا با حجم $1.0^4 \text{ cm}^3 \times 1/573$ و جرم 250.0 kg توسط یک شرکت ژاپنی ساخته شده است. چگالی این شمش طلا را به دست آورید.

پاسخ:

ب)

$$V = 1/573 \times 1.0^4 \text{ cm}^3 \times \frac{1.0^{-6} \text{ m}^3}{\text{cm}^3} = 1/573 \times 1.0^{-2} \text{ m}^3$$

$$m = 250.0 \text{ Kg}$$

$$\rho = \frac{m}{V} \rightarrow \rho = \frac{250.0}{1/573 \times 1.0^{-2}} = 15893 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$$

$$\rho = ?$$

پرسش ها و مسئله های فصل ۱:

پ) نتیجه به دست آمده در قسمت (ب) را با چگالی طلا در جدول ۱-۸ مقایسه کنید و دلیل تفاوت این دو عدد را بیان کنید.

جدول ۱-۸ چگالی برخی مواد متداول			
ماده	ρ (kg/m ^۳)	ماده	ρ (kg/m ^۳)
یخ	0.917×10^3	آب	1.000×10^3
آلومینیم	2.70×10^3	گلیسرین	1.26×10^3
آهن	7.86×10^3	اتیل الکل	0.806×10^3
مس	8.92×10^3	بنزن	0.879×10^3
نقره	10.5×10^3	جیوه	13.6×10^3
سرب	11.3×10^3	هوا	۱/۲۹
اورانیم	19.1×10^3	هلیوم	1.79×10^{-1}
طلا	19.3×10^3	اکسیژن	۱/۴۳
پلاتین	21.4×10^3	هیدروژن	8.99×10^{-2}

پاسخ:

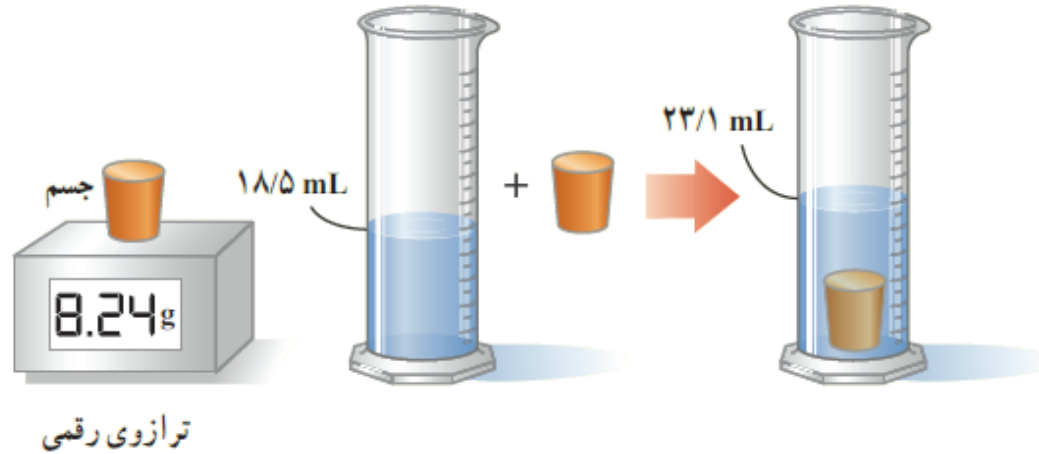
$$\rho = 15893 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$$

علت این است که طلای خالص نرم و انعطاف پذیر است که برای استحکام قطعه هایی که از طلا ساخته می شوند، مقدار ناخالصی (از فلزهای مس، نقره، نیکل و روی) با آن مخلوط می کنند در نتیجه چگالی مخلوط از چگالی طلای خالص کمتر به دست می آید.

تمرین:

برای تعیین چگالی یک جسم جامد، ابتدا جرم و حجم آن را مطابق شکل زیر پیدا کرده ایم. با توجه به داده های روی شکل، چگالی جسم را بر حسب g/L و g/cm^3 حساب کنید.

پاسخ:

$$m = 8.24 \text{ g}$$

$$V = (23/1 - 18/5) \text{ mL} = 4/6 \text{ mL} = 4/6 \times 10^{-3} \text{ L}$$

$$\rho = ?$$

$$\rho = \frac{m}{V} = \frac{8.24}{4/6 \times 10^{-3}} = 1.196 \times 10^3 \frac{\text{g}}{\text{L}}$$

$$\rho = \frac{8.24 \text{ g}}{4/6 \text{ cm}^3} = 1.196 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

تمرین:

حجم خون در گردش یک فرد بالغ با توجه به جرمش، می تواند بین $4/70\text{ L}$ تا $5/50\text{ L}$ باشد. جرم $4/70\text{ L}$ خون چند کیلوگرم است؟ چگالی خون را $1/05\text{ g/cm}^3$ بگیرید.

پاسخ:

$$m = . / 439\text{ kg}$$

$$V = 4/70\text{ L} \times \frac{1000\text{ cm}^3}{1\text{ L}} = 4/70 \times 10^3\text{ cm}^3$$

$$\rho = \frac{m}{V}$$

$$m = ?$$

$$m = \rho V$$

$$m = 1/05 \times 4/70 \times 10^3 = 493\text{ g}$$

$$\rho = 1/05 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

$$m = . / 439\text{ kg}$$

تمرین:

جرم و وزن تقریبی هوای درون کلاستان را پیدا کنید.

(ابعاد یک کلاس فرضی $4\text{m} \times 9\text{m} \times 3\text{m}$ برآورد شود و چگالی هوا $\rho = 1/29 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$ است)

پاسخ:

$$m = 139\text{kg}$$

$$\rho = \frac{m}{V}$$

$$m = \rho V$$

$$m = 1/29 \times 108$$

$$m = 139\text{kg}$$

$$W = mg = 139 \times 10 = 1390\text{N}$$

$$V = 4 \times 9 \times 3 = 108\text{m}^3$$

$$m = ?$$

$$\rho = 1/29 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$$

تمرین:

جرم ۲۰۰ لیتر نفت، چند کیلوگرم است؟ (چگالی نفت g/cm^3 ۰/۸ .)

پاسخ:

$$m = 16 \cdot \text{kg}$$

$$\rho = \frac{m}{V}$$

$$m = \rho V$$

$$m = 0.8 \times 20 = 16 \cdot \text{kg}$$

$$V = 200 \cdot \text{lit} = \frac{200}{1000} = 0.2 \text{m}^3$$

$$\rho = 0.8 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3} = 0.8 \times 1000 = 800 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$$

$$m = ?$$

تمرین:

۲L لیتر روغن چند گرم سنگین تر از ۲L بنزین است؟ (چگالی روغن 0.8 g/cm^3 / چگالی بنزین 0.68 kg/m^3)

پاسخ:

تمرین:

حجم ۱۵۸۰ گرم الکل، چند لیتر است؟ (چگالی الکل 790 Kg/m^3)

پاسخ:

$$v = 2L$$

$$m = 1580 \cdot g = \frac{1580}{1000} = 1.58 \cdot \text{kg}$$

$$\rho = \frac{m}{V}$$

$$\rho = 790 \cdot \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$$

$$V = \frac{m}{\rho}$$

$$V = ?$$

$$V = \frac{1.58}{790} = 0.002 \text{ m}^3$$

$$V = 0.002 \times 1000 = 2L$$

تمرین:

چگالی کره‌ای همگن به جرم 2 Kg و به شعاع 2 cm چند کیلوگرم بر متر مکعب و چند گرم بر سانتی متر مکعب است؟ ($\pi \cong 3$)

پاسخ:

$$\rho = 6/25 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3} = ./.0625 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

$$m = 2\text{ Kg}$$

$$r = 2\text{ cm} = ./.2\text{ m}$$

$$\rho = ?$$

$$V = \frac{4}{3} \pi r^3 \rightarrow V = \frac{4}{3} \times 3 \times ./.2^3 = 4 \times ./.008 = 32 \times 10^{-3} \text{ m}^3$$

$$\rho = \frac{m}{V} \rightarrow \rho = \frac{2}{32 \times 10^{-3}} = 62/5 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3} \quad \text{یا} \quad \rho = ./.0625 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

تمرین:

چگالی هوا در شرایط متعارفی، تقریباً $1/3 \text{ kg/m}^3$ است. جرم هوای داخل یک سالن به ابعاد 20 m ، 15 m و 3 m ، چند کیلوگرم است؟

پاسخ:

$$m = 117 \cdot \text{kg}$$

$$\rho = 1/3 \frac{\text{Kg}}{\text{m}^3}$$

$$a = 20 \cdot \text{m}$$

$$b = 15 \text{m}$$

$$c = 3 \text{m}$$

$$m = ?$$

$$V = a.b.c$$

$$v = 20 \times 15 \times 3 = 900 \cdot \text{m}^3$$

$$\rho = \frac{m}{V}$$

$$m = \rho v = 1/3 \times 900 = 1170 \cdot \text{kg}$$

پرسش:

چگونه به کمک رابطه چگالی حجم حفره (قسمتی از جسم توخالی است) را محاسبه می کنیم؟

پاسخ:

حجم واقعی - حجم ظاهری = حجم حفره (فضای خالی)

$$\rho_{\text{توپر}} = \frac{m}{v_{\text{توپر}}} \rightarrow V_{\text{واقعی}} = \frac{m}{\rho}$$

پرسش:

چرا کشتی های فولادی روی آب شناور می مانند؟

پاسخ:

چون چگالی کل کشتی (با در نظر گرفتن فضاهای خالی) از چگالی آب کمتر است

تمرین:

جرم جسمی به حجم 100 cm^3 برابر 500 g است. اگر چگالی آن 8 g/cm^3 باشد، حجم حفره‌ی درون جسم چند cm^3 است؟

پاسخ:

$$V_{\text{حفره}} = 37/5 \text{ cm}^3$$

ابتدا مشخص می‌کنیم که اگر جسم 500 g توپر بود چه حجمی می‌داشت:

$$V = 100 \text{ cm}^3 \text{ حجم ظاهری}$$

$$m = 500 \text{ g}$$

$$\rho = 8 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$$

$$V_{\text{حفره}} = ?$$

$$\rho = \frac{m}{V} \rightarrow V = \frac{500}{8} = 62/5 \text{ cm}^3 \text{ حجم توپر}$$

حجم توپر - حجم ظاهری = حجم حفره

$$V_{\text{حفره}} = 100 - 62/5 = 37/5 \text{ cm}^3$$

تمرین:

یک مجسمه فلزی ۴۰ kg جرم و ۰.۶۰ m^3 حجم دارد. چگالی فلز به کار رفته در مجسمه ۸۰۰۰ kg/m^3 است. حجم فضای خالی درون مجسمه را حساب کنید.

پاسخ:

$$V_{\text{حفره}} = ۰.۵۵ \text{ cm}^3$$

ابتدا مشخص می کنیم که اگر جسم ۴۰ kg توپر بود چه حجمی می داشت:

$$V = ۰.۶۰ \text{ m}^3 \quad \text{حجم ظاهری}$$

$$m = ۴۰ \text{ kg}$$

$$\rho = ۸۰۰۰ \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$$

$$V_{\text{حفره}} = ?$$

$$V_{\text{واقعی}} = \frac{m}{\rho} \rightarrow V = \frac{۴۰}{۸۰۰۰} = ۰.۰۰۵ \text{ m}^3$$

حجم توپر

حجم توپر - حجم ظاهری = حجم حفره

$$V_{\text{حفره}} = ۰.۶۰ - ۰.۰۰۵ = ۰.۵۵ \text{ m}^3$$

تمرین:

دومکعب مشابه از یک فلز به چگالی $۱۰ \frac{g}{cm^3}$ ، یکی توپرو دیگری توخالی داریم
اگر جرم مکعب توپرو $۸۰۰g$ و جرم مکعب توخالی $۴۰۰g$ باشد، حجم فضای خالی
داخل مکعب را حساب کنید.

پاسخ:

$$\Delta v = ۴۰ cm^3$$

پرسش:

چگالی خون بین 1.04 g/cm^3 تا 1.06 g/cm^3 است. علت این اختلاف چیست؟

پاسخ:

زیرا افزایش گلبول های سرخ خون باعث افزایش چگالی آن می شود.

پرسش:

اگر برای اندازه گیری جرم جسمی وزنه در اختیار نداشته باشیم چگونه می توانیم جرم آن را اندازه بگیریم؟

پاسخ:

با استفاده از فرمول چگالی $\rho = \frac{m}{V}$ با داشتن چگالی و حجم جسم به راحتی می توانیم جرم را بدست آوریم

$$m = \rho v$$

نکته:

۱- اگر دو مایع را مخلوط کنیم و هیچ تغییر حجمی صورت نگیرد، چگالی مخلوط با توجه به تعریف چگالی از رابطه‌ی زیر بدست می‌آید:

$$\rho_{\text{مخلوط}} = \frac{m_1 + m_2}{V_1 + V_2}$$

۲- دو مایع به چگالیهای ρ_1 و ρ_2 به حجمهای برابر بایکدیگر مخلوط شده‌اند. اگر در مخلوط کردن، تغییر حجم صورت نگیرد، چگالی مخلوط را بدست آورید؟

$$\rho_{\text{مخلوط}} = \frac{m_1 + m_2}{V_1 + V_2} \quad \left. \begin{array}{l} \\ \\ \\ \end{array} \right\} \rho_{\text{مخلوط}} = \frac{\rho_1 V + \rho_2 V}{V + V} \Rightarrow \rho_{\text{مخلوط}} = \frac{\rho_1 + \rho_2}{2}$$

$$V_1 = V_2 = V$$

نکته:

چگالی مخلوط (آلیاژ) همواره بین چگالی اجزای تشکیل دهنده آن است

تمرین:

۱۲ g از مایعی به حجم 20 cm^3 را با 18 g مایع دیگری به حجم 30 cm^3 را مخلوط کرده ایم. چگالی مخلوط به شرط اینکه در اختلاط تغییر حجم صورت نگیرد، چند گرم بر لیتر است؟

پاسخ:

$$m_1 = 12 \text{ g}$$

$$V_1 = 20 \cdot \text{cm}^3$$

$$m_2 = 18 \text{ g}$$

$$V_2 = 30 \cdot \text{cm}^3$$

$$\rho = ?$$

$$\rho_{\text{مخلوط}} = \frac{m_1 + m_2}{V_1 + V_2}$$

$$\rho_{\text{مخلوط}} = \frac{12 + 18}{20 + 30} = \frac{30}{50} = 0.6 \text{ g/cm}^3$$

$$\rho_{\text{مخلوط}} = 600 \text{ g/lit}$$

تست:

یک قطعه فلزی که چگالی آن $7/8 \text{ g/cm}^3$ است را کاملاً در ظرف پر از الکل به چگالی 800 kg/m^3 وارد می کنیم و به اندازه 240 gr الکل از ظرف بیرون می ریزد، جرم قطعه فلز چند گرم است؟

۲۳۴۰ (۴)

۲۳/۴ (۳)

۲/۳۴ (۲)

۲۳۴ (۱)

پاسخ:

گزینه ۴

تمرین:

می خواهیم از ماده ای به چگالی 800 kg/m^3 ، مکعب توپُر به ضلع ۵ سانتی متر درست کنیم. چند کیلوگرم از این ماده لازم است؟

پاسخ:

1kg

تمرین:

درون مکعبی که از آلیاژی با چگالی 6 g/cm^3 ساخته شده است، حفره ای وجود دارد در صورتی که حجم ظاهری مکعب 400 cm^3 و جرم آن 1500 g باشد، حجم حفره چند درصد از حجم ظاهری مکعب است؟

پاسخ:

۳۷/۵%

تمرین:

چگالی کره A، $\frac{2}{5}$ برابر چگالی مکعب B است. اگر جرم کره A، ۷۳ درصد کمتر از جرم مکعب B باشد، شعاع کره A تقریباً چند برابر ضلع مکعب B است؟ ($\pi \approx 3$)

پاسخ:

$$R = \frac{3}{10} a$$

با نظارت جمعی از اساتید و معلمان گروه فیزیک البرز :

حمیدرضا ایزدی

مهرداد باقرپور

محمد علی سبکبار

فاطمه زارعی

فتانه باقرزاده

محمد انصاری تبار

تاریخ ویرایش نهایی : شهریور ۱۳۹۶

ارتباط تلگرامی : @ansari132

موفق و پيروز باشيد

